

HAZÁNK
KERESKEDELMI VISZONYAI

I. LAJOS KORÁBAN.

IRTA

CSÁNKI DEZSŐ

képesített gymn. tanár.

BUDAPEST.

WEISZMANN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA.

1880.

I.

Pénz- és hitelviszonyok.

Mióta az emberek a tisztán eserekereskedéssel felhagytak s pénzzel kezdék megjelölni minden árucikk értékét, azóta a pénz, mint minden dolog értékének egyszerű kifejezése, elsőrangú helyet foglal el a világforgalomban. Csak a pénz uralmának beálltával jöhetett létre valódi, egymástól távol eső vidékekre kiterjedő nagy kereskedés. Ismét későbbi kor találmánya, újabb fejlődés következménye a hitel, melynek a kereskedés kiterjedtével okvetetlen elő kellett állania, hogy a nagyobb összegben nehezen hordozható pénz pótolható legyen.

Mielőtt tehát a kereskedelmi viszonyok vázolásába bocsátkoznánk, a kérdéses kort illetőleg, a pénz- és hitelviszonyokkal kell röviden megismerkednünk.

A XIII. századbeli királyoknak, midőn állandó jövedelemforrásul a pénz megadóztatását választották; sikerült annak különben is esekély értékét még jobban alászállítani. Rendszeresen minden évben beszedvén a forgalomban levő ezüst denárokat, ezek értékének bizonyos részét nyereség (lucrum camerae) gyanánt maguknak tartották meg, s így mindig rosszabb és rosszabb pénzt bocsátottak forgalomba. Ennek természetes következése az lett, hogy folytonosan több több pénz volt szükséges ugyanazon érték kifejezésére, mert a forgalomban levő pénz névbeli értéke mind-egyre nagyobb lett valódi értékénél. A pénzek hitele tehát hovatovább ingadozásnak indult. E körülmény a nemzetgazdasági viszonyok minden részében érezhetővé tette hatásait. A földmivelő népet, mely a nemzet tömegét tevé, épen úgy sujtotta, mint a kereskedőt, kit a pénzváltók úgyis húztak, s kinek e hitelecsonkult pénzt el kellett fogadnia.

Az Anjouk, nevezetesen R. Károly és Lajos, ki atyja pénzügyi intézkedéseit meghagyta, korszakot alkotó változtatást tettek e tekintetben. R. Károly az egyházi és világi előkelőkkel már 1323-ban nyíltan kimondja, hogy ez állapot tovább el nem tűr.

hető, s hogy a megromlott pénzlábon alaposan javítaniok kell.* De a kivitel ekkor még nem felelt meg a kor követelményeinek; jóval később, 1335. 1338. illetőleg 1342. ben történt meg a pénzláb gyökeres regenerációja.**

E mű, tekintettel az előbbi viszonyokra, csakugyan nagy-szabású volt és sokat tehetett a nemzetgazdasági viszonyok minden ágának, de különösen a pénz hitelének, s általában a hitelviszonyoknak javítására. A pénz megadóztatása, e fonák és káros politika megszűnt; helyébe, hogy a kincstár e részben kárpótolva legyen, rendszeresebb adózás lépett. A pénz értékét tehát, csak-hogy a királynak jövedelme legyen, nem kellett többé az éven kinti beváltás által csökkenteni. E mellett az a másik, kereskedelmi tekintetben századokra szóló változás is történt, hogy I. Károly 1335-ben a r a n y p é n z t kezdett veretni. Magyarországon ez ideig aranyból nem vertek pénzt, s ha volt is hazánkban forgalomban arany pénz, az vagy bizanci, vagy olasz eredetű volt. Már pedig az ezüst pénz csupán csak a helyi forgalmat közvetíthette és nem lehetett más szerepe, mint a mai váltópénznek.

Az arany pénz behozatala sokat változtatott a dolgok ez állásán. Jóval nagyobb érték, jóval kisebb alakban jött forgalomba, mi a kereskedésben nagyfontosságú dolog, mert az értékesebb cikkek cseréjét megkönnyíti. Absolute véve is nagyobb érték jött forgalomba. Azonkívül az új pénz jósága annak hitelét szilárdította meg. Róbert Károly arany pénzei 12 karatosak voltak, azaz felerészben aranyak,*** Lajos aranyai még finomab-bak: 14 karatosak. † Mennyire kedveltékké lettek ez olasz utánzatú, de Lajos alatt nemzetivé vált arany florenus-ok, az is mutatja, hogy Hollandiában és Lithvániában sokkal később is »ad bonitatem auri hungarici« vertek pénzt, s hogy az új arany forintok, a dalmáciai, boszniai és bukovinai érmelésre is határozott befolyással voltak. Ez világosan kitűnik abból, hogy amaz, eddig az egymással rokon velencei és bizanci érmelések hatása alatt álló tartományokban. ettől fogva nagy mértékben fordulnak elő magyar forintok mintájára vert arany pénzek, melyek annyira hasonlítanak a magyar aranyokhoz, hogy a köztök levő különbség csak közelebbi vizsgálat után tűnik fel.

A felhozott körülmények azt is bizonyítják, hogy a magyar aranypénz nem sokára hatalmas hitelre tett szert és távol is tért hódított Európában, s egyúttal, hogy a magyar kereskedés az említett helyekre is elért, mert hiszen a kereskedés útját a pénz mindig követni és jelölni szokta.

* Fejér: Cod. Dipl. VIII. 7. 153. l.

** Thallóczy: A kamara haszna 38–40. ll.

*** Corpus juris. R. Károly rendelete. 1342.

† Kovachich. Formulae solennes styli. 19. l.

Ha már most egykorú adatokból azt látjuk, hogy a városokban és a városok által üzött kereskedés hazánkban R. Károly, de még inkább I. Lajos alatt az előbbi korszakhoz képest mily nagy mértékben haladt előre, lehetetlen e körülményt legalább némileg a pénzvviszonyokban beállott eme változásnak nem tulajdonítanunk. Mert hiszen a fentebb elmondottakon kívül, most már törvény erejével bíró (mivelhogy a király által saját személyében »de Praelatorum et Baronum consilio« kötött) egyezmény határozta meg mind az arany forintoknak, mind a még Venczel alatt hazánkba jött s az Anjouk által megtartott cseh garasoknak (latus grossus), mind pedig az Árpádok alatt egyedül nemzeti pénznemnek: a denároknak verése módját, forgalomba hozatalukat, értéküket, vegyítéküket. Ez tiltotta ki az eddig forgalomban levő rossz vegyítékű bécsi filléreket, ez parancsolta meg az eddig vert, szintén csekély értékű ezüst pénzek beváltását. Valódi reform volt ez, megtartotta a régi rendszerből a jót, kiküszöbölte az elévültet, s a kor követelményeihez képest jónak bizonyult minta után igyekezett meghonosítani a helyes újat.

Ha már most kutatjuk azt az okot, mely Károlyt ez újítás behozatalára, fiát annak fentartására indította, azt találjuk, hogy ez kettős lehetett. A régi jövedelemforrásnak — a *lucrum camerae* nak — ez újabb alakját, biztosabbnak tekinthették a maguk számára; másrésztől azonban bátran elhihetjük, hogy a pénzvviszonyok rendezésével az ország hitelét, a forgalom megszilárdítását igyekeztek előmozdítani.

Ne higgyük azonban, hogy e pénzügyi intézkedéseknek (melyeket e helyen bővebben esetelnünk nem lehet) valami mesés jótékony hatásuk lett volna. Nem is terjedtek el azok oly könnyen az országban, nem is egységesítették tehát a pénzlábat annyira, mint azt egyelőre gondolni lehetne. Sok olyan fonák körülmény megmaradt még, melyeket korunkban nehéz elképzelni, de a melyek abban az időben a pénzügy rendszeresítését sokszorosan gátolák.

Allításunkat a Lajos korából fenmaradt nagyszámú oklevél bizonyítja.

Az új arany forint, mely oly nagy szerepre volt hivatva, sokkal kevésbé volt használatos, mint behozatalának czélszerűsége szerint hinnők. Valószínű ugyan, hogy a külfölddel való forgalomban az arany pénz volt a fő-cserközvetítő; itthon azonban sokkal sűrűbb volt az ezüst, mint az arany pénz forgalma, még ha nagyobb összegekről volt is szó. Különösen az ország nyugoti részén fekvő megyék, leginkább pedig Pozsony — mely városnak még volt engedve, hogy olyan pénzt használjon, minőt akar — szerette használni az ezüst pénzeket, s ezek közt is különösen a bécsi veretűeket. Felhozzák, hogy a nép ragaszkodott a denárokhöz, s nem igen kedvelte a Szt.-János képpel vert

R. Károly-féle aranyakat, olasz reminiscenciájuk miatt. E megjegyzés nem valószinű, különben is Lajos már a középkori magyar előtt népszerű Szent László képével verette az arany forintokat. Azon nem is csodálkozhatunk, hogy az arany pénz a rendes forgalomban, az ezüst felett az elsőséget kivíni nem tudta; mert hiszen utóbbi nagyobb értéket képviselt, behozatala újítás volt, melyet pedig a középkorban sohasem fogadtak szívesen. A nagyobb kereskedés bizonyára örömmel fogadta, mert a külföld előtt emelte hitelét. Különben most már az ezüst pénzek is sokkal jobbak voltak, mert a régi denárok, garasok beszedetvén, az újabb rendelet követelte súly és keverék szerint verettek. E részben visszaesés, hogy Lajos ismét megengedte a bécsi denárok forgalomba hozatalát. E denárok használatában különösen az ország nyugoti része — élén Pozsony várossal — tűnt ki. *

A pénzügyek állandó rendezésének gátjául az a másik körülmény szolgált, mely a középkort arra a sajátos számítási és fizetési módra kényszerítette, hogy a pénzt mérlegelje. E célra a márka (gira) súlymérték szolgált, melynek $\frac{1}{4}$ részét pensának, $\frac{1}{4}$ részét fertónak nevezték. A pénz mérlegelésének egyik oka az lehetett, hogy a pénzek csak kiesiny értéket képviselvén, nagyobb fizetések alkalmával időkimélés tekintetéből célszerűbb volt a mérlegelés a számolgatásnál, bár van rá eset, hogy mindkettőt megtették. Másik ok a pénzek különféleségében rejlett. Külföldi pénzek is voltak forgalomban, különösen a határszéleken; a mi pedig a hazaiakat illeti, a pénzváltó helyek nem igen tartották meg a megszabott súlymértéket, hanem rendszeren kisebb súly szerint verték az érmeket. Ne igyekezzünk ezt csupán nyereszkesedésnek tekinteni, inkább a fejletlen technika lehetett itt a hibás. Az arany forintok mérlegelése alkalmával az egyes daraboknál rendszeren csak igen finom különbségeket találunk, de a garasok, denárok és fillérek súlya rendkívül eltér egymástól, néha egy grammal, néha annak kisebb nagyobb részével. Így aztán csakugyan jobb volt, ha nem számolták, hanem inkább márkán mérlegelték az ezüst pénzt a nagyobb összegeknél; ez alkalommal aztán mindennemű, veretű, kül- és belföldi pénz egyaránt lehetett a súlymértéken.

Ily módon igyekezett a középkor eladója, vevője hitelt adni különféle súlyú pénzei összegének, miután azok egyedeiben bízni nem mert.

De volt, a mi még ezt az eljárást is komplikálttá tette. A különböző nevű márkák súlya ugyanis nem volt egyforma. R. Károly a budai márkát tette hivatalossá, de ezenkívül még más márkákat is használtak az országban. A kassai, szépesi, szebeni, somogyi, baranyai, pozsegei, székesfehérvári és zágrábi márka több

* Fejér. Cod Dipl. VIII. 2. 474. l.

izben említették; * ezenkívül az ország nyugoti részein a bécsi márka és bécsi libra vagy talentum is. Mindezek különböző számú pensákkal számítottak, tehát különböző súlyúak is voltak.

E különböző minőségű súlymérték, pénzmérlegelésre használtatván, bizonyára sem a pénz egységét, sem pedig a kölcsönös hitelt nem mozdította elő, s a nagyobb mértékű kereskedés felvirágoztatására sem volt alkalmas. Így történt, hogy az ezüst pénz használata mellett a veretlen ezüsttel való fizetés is állandóan megmaradt, midőn természetesen a kereskedő nem lehetett el a mérleg nélkül. De ilyenkor meg az volt a baj, hogyha a kereskedőnek más országban pénzzel kellett fizetnie, a közép-kornak zsarolásról híres pénzváltói a beváltás alkalmával minél nagyobb veretés-díjt szerettek megtartani a maguk számára. Így aztán a pénz maga sem volt egyéb árucikkknél, melyet magas áron kellett megvásárolni. Annál is inkább, mert a vert pénz elégtelensége nagyon érzett baj volt. Valóban azok a vékony garasok és apró denárok csak igen kicsiny részét fejezték ki a használatban levő értéknek. Európaszerte érzett baj volt ez, melyből csak a pénzváltók húztak hasznot.

Ez volt aztán az oka annak, hogy a cserekereskedés is fenmaradt, sőt épen ott cseréltek leginkább, ahol nagyobb mennyiségű árucikkokról volt szó — a nagykereskedésben, mert itt érezték legjobban a vert pénz hiányát. Ugyanezért nem maradhatott el a pénz mérlegelése sem. Ez is olyan baj volt, melylyel Európaszerte küzdöttek, de hazánkban még inkább, mint a nyugaton, hova az olasz nagy kereskedelmi városokban kifejlett váltó-, utalvány- és bankrendszer I. Lajos korában már útát tört.

A XIV. században már nemcsak Velenczében, Florenczben, Lombardiában, hanem némely francia, belga és hanzás városban, — Németországon pl. Nürnbergben, Augsburgban, Ulmban is voltak olyan pénzváltók, kik utalványokat, váltókat fogadtak el ismertebb nagykereskedők kezéből s fizettek ki azok számára. ** Mert a bankházak a pénzváltó asztalokból nőttek fel lassanként, midőn a nagykereskedés mindig nagyobb pénzüsszegeket követelt, oly helyek nagy forgalmának közvetítésére, melyek árúikat egyszerűen kicserélni nem tudták, mint pl. Olasz és Németország az Alpokon keresztül. Így keletkezett Európa nagykereskedői közt már I. Lajos kora előtt a papirook használata s ezzel együtt a hitel, mely kiszámíthatatlan sebességgel

* Fejér: Cod. Dipl. VIII. 2. 160. l.; u. o. IX. 5. 131. l.; Zichy okm. tár. III. 136 l. Budai kincst. ltár. Act. mon. posoniens. Fasc. 50. N. 8; u. o. Fasc. 57. N. 17. Katona Hist. crit. T. III. Ord. IX. 38. l. Fejér: Cod. Dipl. X. 1. 470. l.; u. o. IX. 4. 78. o. l.

** Kiesselbach. Der Gang des Welthandels und die Entwicklung des eur. Völkerlebens im Mittelalter. 221. és köv. ll. — Körner. Die Geschichte des Handels. 165. l.

vitte előre a viláfgorgalmat; a nélkül azonban, hogy ennek közvetítését egyes olasz és más nagy, középkori módon monopolizált városok kezéből kivehette volna. Minden kereskedelmi szabadalom a városok kezében összpontosult s minden város csak úgy virágozhatott fel, — bármily jó világhelyzete volt is — ha kereskedelmi szabadalmakat tudott magának biztosítani, akár hasonló városok társulása, (északon a Hanza) akár fejedelmi kegy folytán, (pl. Bécs), akár saját emberségéből (az olasz városok, élükön Velence, Genua, Florencz). Ha aztán ily szabadalmakkal jó világhelyzet is járt, a gazdagság, a pénz ily helyen gyűlt össze.

Hazánkban I. Lajos korában a hitelnek, illetőleg papirjainak alig találjuk nyomát. Nem hihetjük ugyan, midőn városainknak kelettel és nyugattal való kifejlett kereskedését látjuk, hogy Magyarországon a kereskedelmi hitel e neme útát ne tört volna. A délnémet kereskedő városokkal, de különösen Velenczével, a középkor e Londonával s a többi olasz városokkal szövődött politikai és kereskedelmi sokszoros érintkezés, szükségképen előmozdította a forgalom e fejlesztőjének hazánkban meghonosulását. Csak hogy — mint mondtuk — e részben alig akadunk írott nyomokra. Csupán egyetlen váltót lehetett e korból eddigelé felfedezni, * mely Dalmátiából ered, tehát közel Olaszországhoz s Olaszországba szől. E váltót magánember adja ki, miből valószínűséggel következtethetjük, hogy magyarországi kereskedők, kik olasz házakkal voltak összeköttetésben, a váltó-üzletet még inkább használhatták.

Ez azonban inkább csak a külfölddel való kereskedelemre szólhat, a belső forgalomban ha meg volt is, csak csirájában lehetett a kereskedelmi hitel.

A hitel másik alakja, mely az ingatlan tőkével áll összeköttetésben, s melyről röviden szintén kell szólanunk, hasonlóképen nem volt valami virágzó állapotban. Annyi bizonyos, hogy a törvényhozás, mely a birtokviszonyok fejlődésének eredménye volt, e részben inkább károsan hatott. Ismeretes dolog, hogy a Lajos által 1351-ben kimondott ősiség és fiscalatis, mely az ingatlanról való szabad rendelkezést megszüntette, a hitelt és a pénzolcsóságot épen nem mozdította elő. Senki sem kölcsönöz szívesen oly ingatlanra, mely az adósnak nem tulajdona.

Így állott elő az a sajátságos körülmény, mely egyébiránt nemcsak hazánkban volt meg, hogy pénzt zálogra is csak úgy lehetett kapni, ha az adós ingatlan vagyonának, vagy ú. n. kisebb kir. haszonvételeinek bizonyos részét a hitelező használatára bocsátotta mindaddig, míg a tőkét visszafizetni nem bírta. Így aztán a kölcsön adott tőke kamatja s maga a tőke is bizto-

* Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. II. 527. l.

sítva volt, mert a hitelezőt csakugyan nem lehetett elütni a zálogbirtok haszonvételeitől, míg az adós a tőkét meg nem térítette.

E sajtáságos körülmény egyszersmind megegyezett a kor azon ferde nézetével is, mely minden, pénzben fizetett kamatban uzorát, s minden uzorában isten ellen való vétket látott. A középkor egyházi és világi törvényhozása igen szigorú büntetést mért az uzorásra, s bár hazánkban erre nézve a törvény nem rendelkezik, nálunk sem lehetett ez máskép. Mutatják ezt a Lajos alatti zsidó üldözések. A középkor e páriái előtt semmi becsületes foglalkozás sem volt nyitva, a megélhetés szorította őket az uzoráskodásra. Üldözték őket, mert nem voltak kereszténynek, s ők uzoráskodtak, mert üldöztettek. Bántották őket királyok, testületek, magánosok. nálunk úgy, mint külföldön, de azért rájuk szorultak. Ingatlant nem szerezhettek a zsidók, tehát pénzt akartak szerezni. Pénz pedig nagyon kevés volt.* Gyakran adósságokkal nem terhelt, nagy uradalmakkal bíró nemes urak szorulásnak uzorás zsidóra, ha fizetniök kellett, mert bár mindentük volt, de pénzük nem. A természetesen nehéz levén túladni, a birtokot kellett elzálogosítaniok, hogy a szükséges pénz kikerüljön. S a zsidó szívesen adott, hogy a tiltott birtok élvezetéhez jusson. Arra pedig rendesen nem jó szemmel szoktunk nézni, — csupa emberi gyöngeségből. — a kinek adósai vagyunk. Ez a zsidó-üldözés és az uzorás iránti gyűlölet megfajtése. Szoros viszonyban áll a birtokviszonyok fejlődésével és azoknak Lajos alatti megkövülésével.

Különben más országban sem állott máskép a dolog.

Lajos kortársa, a csehek »nagy« IV. Károlyja, Boccaccio és Petrarca kortársa és barátja, épen olyan zsidó-üldöző volt.

Fontos megjegyeznünk, hogy a városok viszonya nem ez volt. A városok polgárainak végrendelkező joga fenmaradt, mint erről az oklevelek tanúskodnak.** Különben is a legtöbb város saját törvényei szerint élt, s külön testet alkotott a nemzettestben. Igaz ugyan, hogy a városok polgárai aránylag kevés földet birtak, de e birtokaiknak sokkal nagyobb volt a hitelük, hamarabb kaphattak pénzt azoknak csupán hypothekába adása által,*** mi a kereskedelmi hitelt s ezzel együtt az iparnak és a kereskedésnek a városokban való kifejlését, hathatósan előmozdította.

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 7. 117 l. Hasonló tartalmu oklevél nagyobb számmal található

** Fejér. Cod. Dipl. IX. 7. 448. l.

*** Az uzorára nyomását azonban a városi polgárok is érezték. Ofner Stadtrecht. 284. l.

II.

A szállítás eszközei. Mértékek.

Ha a mai korban nem felesleges a vasútról és gőzhajózásról megemlékezni, midőn kereskedelmi viszonyokról van szó: nem szabad megfeledkeznünk a Lajos korabeli szállító-eszközökről sem, mint a melyeknek állapota a forgalmat könnyebbé vagy nehezebbé tehetette. Azonkívül a vámolás is rendszeren a szekerek és hajók szerint történt.

Mellőzve az igen gyakran előforduló közönséges, szántó-vető embernek szükséges szekereket, csak a kereskedés használta járóműveket vizsgáljuk az oklevelek világánál.

A kereskedelmi szekerek jelentőségét nevük után ítélhetjük meg. E szekerek ugyanis egészen sajátos névvel neveztettek és csupán csak a kereskedés körében: vámolások alkalmával vagy vámszabadalmakban fordulnak elő. Ebből következik, hogy rendeltetésük határozott, alkotásuk pedig más volt, mint a közönséges szekereké. Fő jellemök a szilárdabb szerkezet.

Kétféle szekeret különböztetnek meg a vámhivatalok, t. i. egy nagyobbat és egy kisebbet. A nagyobb szekér rendszeren »masa« néven neveztetik. Ilyenre rakták a sókat, vasat, rezet, ólmot, szóval a sulyosabb kereskedelmi czikkeket; ezt használták különösen a messze vidékre való szállításnál, a világforgalomban; magyarok úgy, mint külföldiek.*

Szintén több ízben említették az ú. n. »rudas szekér« is. Egy alkalommal pl. midőn István herceg 1350-ben, Lajos király távollétében, a kölni, hoy-i és más rajnamelléki kereskedők vámját szabja meg.** Ez említés annál fontosabb, mert messze külföldre vonatkozó latin nyelvű vámszabályzatban találjuk a magyar »rudas szekér« kifejezést. Máskor 1369-ben, Lajosnak a szebeni kereskedők Bécsből hozott árucikkei megvámolása módjáról kiadott oklevelében említették.

Hogy azonban e »rudas szekér« a nagy »masa« szekérral ugyanegynek veendő, egy Róbert Károly-féle oklevélből világosan kitűnik.***

A már felhozott oklevelekben az úgynevezett »A y n u c h a s« (másutt: A y a n t h o s) szekér is említették, mely felényi vagy

* Fejér: Cod. Dipl. VIII. 3. 61. és 199. ll ; u. o. IX. 5. 268. 1. U. o. IX. 2. 731. 1.

** Venczel: Anjoukori dipl. eml. II. 390. 1.

*** Fejér: Cod. Dipl. VIII. 3. 61. 1.

talán még kisebb volt, az előbbieknél, mint ez megvámoltatásából látható.**

Ezenkívül még két érdekes elnevezéssel találkozunk, t. i. hogy a szebeni kereskedők »vasatos« szekeret használtak a Budára való szállításnál* és hogy a könnyebb alkotású (currus levior) szekeret »chele«-nek nevezték.

Ennyit a szekerekről.

A mi a hajókat illeti, ezekről kevesebbet mondhatunk, bár a fennmaradt számos nyom világosan tanúsítja, hogy használatuk nagyon sűrű volt Lajos korában.

Buda és Bécs között a hajózás igen élénk lehetett. Pozsonyiak, budaiak, pestiek s a szeben-brassói kereskedők vetélkedtek a hajóknak kereskedelmi célokra — a Dunának hajózásra való felhasználásában. Különös nyomokra azonban a hajózást illetőleg csak annyiban akadunk, a mennyiben kisebb (navis seu navis parva) és nagyobb (navis magna seu carina) hajókról van szó avám levelekben.***

A »carina«-nak nevezett hajókat — az oklevelek szerint itélve — inkább csak a Dunán használták. Így pl, a szebeniek ilyenekkel közvetítik a Buda és Bécs közötti forgalmat. Ezen hajónemre vonatkozólag szabta meg Lajos azt az alább leírandó vámmértéket, mely a Dunán üzött kereskedés nagyságáról, rendezettségéről és a nagy király öntudatos nemzetgazdasági érzékéről világosan tanúskodik.

Budán alkalmasint hajógyár is állott fenn, mert azt olvasuk, hogy az új fővárosban a »carinarii seu nautae« valósgós testületet képeztek.†

De Magyarországnak Lajos korában tengerpartja is volt; szólnunk kellene tehát a tengeri hajókról is. E részben azonban alig mondhatunk mást, mint hogy sem a magyar kereskedőknek kereskedelmi, sem a magyar királynak hadi hajója nem volt a magyar tengeren. Magyar kereskedő tengeri hajójáról ugyanis semmiféle nyom sem maradt fenn, hanem inkább az tűnik ki, hogy kereskedőink Velence és a dalmát városok hajóit használták, vagy pedig az, hogy — nem lévén közvetlen tengeri összeköttetésben kelettel — a nevezett városok által szállított keleti árukat egyszerűen a magyar tengerparton vásárolták meg.

Lajosnak az Adrián épen semmi hajója sem volt. Ezt bizonyítja az is, hogy valahányszor Olaszországba kellett akár

* Hogy ez elnevezésnek a mai magyar nyelvben mily szó felel meg, nem igen lehet kiokoskodni.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 47. l.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 7. 193. l. Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. III. 73. l.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 15. l.

neki, akár anyjának mennie, mindannyiszor vagy a dalmát városoktól, vagy — ha barátságos lábon állott vele — Velenczétől kért hajót az átkelésre.* A hadi hajónak e hiánya a kereskedelmi viszonyokra is befolyással volt, mert ily módon a magyar kereskedők nem foglalhattak el az Adrián olyan helyet, a minő őket, Lajosnak Velence ellenében nyert győzelmei folytán méltán megillette volna.

Úgy látszik, hogy Lajos e hiányon később szeretett volna segíteni. 1365-ben ugyanis Nizza (Nicia) partjain és a mai Provenceben (in partibus Provinciae) 10 nagy hajót rendelt meg a maga számára, mint azt az örökösen ébren látó velencei kormánytanács, Rómában levő követének neheztelve felpanaszolja.** Hogy mi lett a dologból, nem tudhatjuk; annyi bizonyos, hogy Velence alattomban mindent megtett, Lajos e terve kivételének meggátlására.

A szállítás eszközein kívül még a mértékegységekkel kell megismerkednünk, mint a melyek állapota a kereskedés előhaladásával szorosan összefügg. Valami rendszeres egyöntetűséget e téren sem találunk. A középkor a szokásra és egyéni akaratra bízott sok olyan ügyet, melynél ma már az állam szervező hatalma lép közbe, s inkább a szabadalmak, mint a törvények kora volt. Szabályt, telve kivételekkel, inkább csak ott találunk, a hol azt a királyok érdeke, jövedelmük biztosítása követelte. Tudjuk, hogy Zsigmond a közgazdasági viszonyok terén több dologba hozott rendet törvényhozás útján, de ő is inkább saját felségjogaiból származó anyagi érdekei biztosítása céljából. Lajos az ügyek ez irányban való fejlődését — részint közvetlen, részint közvetett úton — előmozdította, s ha ő nem járt volna elől, Zsigmond nem hozhatott volna annyi idevágó törvényt. Ezt mondhatjuk a közgazdasági viszonyok minden ágára nézve; ez áll a mértékek egységesítésére nézve is. Vizsgáljuk utóbbiakat az oklevelek nyomán, nemük szerint.

A hossz mértékek közül leggyakrabban az úgynevezett »ulna« fordul elő, melyet »rőf«-nek szoktak fordítani. Hogy az ulna »mensura regalis« volt, a mellett oklevél tanúskodik; másfelől azonban sajátosságos, hogy az ulnával földbirtokot, torony-magasságot, posztót és vásznat egyiránt mértek.*** Utóbbi használata a városokban általános volt. Hogy azonban e mértékegység a Verbőczy által a hármaskönyvben leírt hasonló mértékkel minő viszonyban áll, nem tudhatjuk meg az oklevelekből.

* Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. II. 13. 15. 16. 17. ll.

** Venczel: I. m. II. 624. 629. ll.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 96. és 282. ll.

Annyi bizonyos, hogy a Verbőczy féle ulna, mely másfél ölnél 3—4 hüvelykkel hosszabb, nem lehetett kényelmes eszköz a posztó hosszúságának megmérésére.*

A kereskedelmi használatnak jobban megfelellhetett az úgynevezett »*pertica*«, mely kisebb volt az ulnánál, de pusztán mérő rudat is jelenthetett, a nélkül, hogy mértékegység lett volna.** Ilyen volt pl. »*a funiculus*« is, bizonyos hosszúságú kötél, melyet kiki tetszés szerint vehetett fel mértékegységnek***

Az bizonyos, hogy a királyi mérték meghatározását hiába keressük a Lajos korabeli oklevelekben; sőt az is, hogy a különböző városok különböző hossz mértéket használtak. Ez abból a Lajos által 1382-ben kiadott rendeletből tűnik ki, mely a Szébenben járó hazai és külföldi kereskedőknek, a szebeni vásáron, csupán csak a szebeni mérték használását parancsolja meg.† Találunk azonban két érdekes adatot, melyek kétségtelenül bizonyítják, hogy Lajos, legalább a dunamelléki vámhivatalok számára, megszabta a hossz mértéket, a mely szerint a Dunán járó hajókat mérni és vámolni kellett.

1366. és 1369-ben még csak annyit mond, hogy »... mensura plantae pedis in fundo mensurando per latitudinem«...†† E szerint a lábát vette fel mértékegységül. Világosabban szól egy másik, 1374-iki oklevél,††† melyben a bécsi kereskedők Dunán járó hajóinak megmérését és megvámolását írja le. Az oklevél szavai szerint: »per transversum in fundo earundem (navium) cum planta pedis« kell a mérést megejteni; hogy pedig a vámnál önkényileg ne történjék a mérés, adott Lajos a bécsieknek »quoddam ferrum, longitudinem dictae plantae pedis continentem, et signum clipei nostri regii sculptive habentem« E mértékegység tehát egy lányi volt, vasból készült s királyi jegy (talán a lilium) volt rá verve.

A szebeni kereskedők Dunán járó hajói számára ugyanezt határozta mértékegységül, s valószínű, hogy a többi kereskedők hajóit is e mérték szerint vámosták meg. Fontosságát illetőleg csak arra a körülményre kell emlékeztetnünk, mily jó hatása van az egységnek s a rendnek valamint mindenre, úgy az oly sok viszontagságnak kitett kereskedelemre is. Lajos ez intézkedés által a vámjövédelmet akarta biztosítani, mert a vámolás rendet-

* Du Cange szerint külföldön 37 megmért emberi hüvelyk tett egy ulnát, vagy pedig három farkától megfosztott árpaszem De az ily hosszúnak képzelt ulna körülbelül 21—22"-el kisebb a Verbőczy-félenél

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 6. 9 ll.

*** Békésmegyei oklevéltár. I. 25. és 27 ll.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 571. l.

†† U. o. IX. 3. 526. l.; u. o. IX. 7. 297. l.

††† Venczel: Anjoukori dipl. emlékek III. 73. l.

lensége sok kereskedőt elriaszthatott; de egyúttal bizonyára nemzetgazdasági érdeket is tartott szem előtt.

A mi az űrmértékeket illeti, ezek között ebben az időben az úgynevezett »tunella« volt a leghasználatosabb.* Leginkább cseppfolyó testeket mértek vele. Előfordúl e szónak »tuna« alakja is, mely Du Cange szerint a Belgiumban, Német- és Angolországban használt tonnának felel meg. Szirmay megjegyzi, hogy e mérték ugyanegy a Hegyalján és dunántúl is előforduló »antalko« val, melyet Zemplénmegyében máig is átalagnak vagy ántalagnak neveznek.**

A tuna és tunella jó nagy edény volt, de hogy milyen viszonyban állott pl. a mai tonnához, nem tudhatjuk. Nem is volt mindenütt egyenlő az országban. Így pl. van szó »soproni tuná«-ról is.

Jóval kisebb, de az előbbivel összefüggésben levő s szintén nagyon használt űrmérték volt a »cubulus.« Cseppfolyós testeket s gabnafélét egyaránt mértek vele, különösen a szepességi városokban.*** A dunántúl — úgy látszik — 100 ilyen cubulus felelt meg egy tunellának; más helyen azonban alkalmasint ismét más volt a viszony a két mértékegység közt. Így pl. a nagyváradi püspök »cum mensura civitatis nostrae« értett cubulusokról beszél.

Másik űrmérték volt a »metreta«, mely csak egy ízben fordul elő; a »garleta«, melyet Budán, Székesfehérváron gyakran használtak gabnafélék mérésére. Róbert Károly és neje Erzsébet több ízben említik.†

Előfordúl egy alkalommal Pozsony körül a »modius« is, gabonamérésnél. A váradi püspök azonban azt jegyzi meg a modiusról, hogy ez »alias akó.« †† E két adatból mérészség lenne valami általános következtetést vonni. Annyi bizonyos, hogy a »dolum, horreum, vas, vasa, urna« szavak is gyakran előfordulnak.

Egyébiránt a középkor nem szeretett határozottan beszélni, még hivatalos okmányban sem. A mit ma a pedansságig pontosan jegyeznénk fel, azon abban az időben igen könnyen átsuhantak.

Pozsonyban, mely város — mint említők — a borkereskedés egyik főfészke volt, az úgynevezett »carratá«,††† használták

* Pl. Zichy okmánytár. II. 377. l.; u. o. III. 163. és 407. ll.

** Historia cottus Zempl. 20 l.

*** Fejér i. m. IX. 4. 250. l.; u. o. VIII. 7. 103. l. — Hazai okmánytár. I. 184. l. — Zichy okmánytár. II. 501. l.

† Fej. Cod. Dipl. IX. 1. 396. l.; u. o. IX. 37. o. l.

†† Hazai okmánytár. III. 185. l.

††† Fejér: Cod. Dipl. IX. 2. 351. o. l. Ettől megkülönböztetendő a »currata«, mely annyi, mint: »egy szekérrel.«

borméréseknél, melyben, mint egy oklevél mondja, 32 urna foglaltatik. Úgy látszik, hogy e carrata csakis itt volt divatban; de valamint a fentebbiekről, úgy erről sincs közelebbi tudósításunk.

Súlymérték is többféle volt használatban. Ilyen volt különösen a »m a r c a«, melylyel rendszeren pénzt és érczet, de mást, pl. viaszt* is mérlegeltek. Mint annak idején említettük, ez sem volt mindenütt egyforma az országban, mert a különböző vidékekhez képest, különböző számú pensát számítottak benne.

Használták a nyugoti eredetű »l i b r á t« is, részint pl. a nyugoti megyék: pénz, részint pl. az erdélyi czéhek: viasz mérésére. E libra ugyanegy lehetett a bécsi hasonnevű súlymértékkel, melyben hat pensát számítottak. Buda város törvénykönyvében gyakran előjön, mint Budán használatos mérték. Ezt tette Zsigmond a következő században az egész országra nézve általánossá. Lajos korában azonban még a libra is többféle volt.

Súlymérték volt a »centenarium«** is, mely Du Cange egy adata szerint onnan vehette nevét, hogy 100 fontot számítottak benne. Többet azonban nem igen lehet róla megtudni. Nehéz tárgyakat, vasat, sőt és más ásványokat mérlegeltek vele.

III.

Vám- és harminczadügy.

A középkor nemzetgazdasági tudományát a vámviszonyok jellemzik legjobban. A fejedelmek igen becses felségjognak tartották azt a jogot, mely szerint ott és akkor állítottak fel új vámkokat, a hol és a mikor akartak; azt mentették fel a vámfizetés alól, a kit nekik tetszett, csak azért, hogy a saját kedveltjeik jövedelmét szaporítsák. Arra nem sokat tekintettek, hogy mennyire nyomasztó e sok vám az áruval utazó iparosokra és kereskedőkre, kiket úton-útfélen megfizettettek, s az egész népre, mely az ily módon megdrágított árucikkeket fogyasztotta.

Az úgynevezett belső vámok többfélék voltak. A vásárvám, hid- és kompvám még igazolhatók, kevésbé azonban az a mód, melylyel azokat a középkori fejedelmek szaporították. Legigazságtalanabbak az úgynevezett száraz vámok voltak, mert nem a közlekedés eszközeinek használatáért, hanem csak egyes szabadalmazott magánosok vagy testületek gazdagítására fizettettek.

Kötelességünk vizsgálni, hogy minő intézkedéseket tulajdonít e részben Lajosnak a történelem.

* Fejér; Cod. Dipl. IX. 2. 125. 1.

** Fejér; Cod. Dipl. IX. 1. 307. 1.

Lajos e téren is a történelmi fejlődés hatása alatt állott. Nem késett törvényben vagy rendelet alakjában kimondani, a mit a kor megkövetelt; többet úgy sem tehetett.

Intézkedései közül az egyes vámok eltörlésére és a vámmentességre vonatkozók a legfontosabbak. Ezek közt a kereskedést előmozdítókra, valamint olyanokra is találunk, melyeket más okból létesített. Lássuk röviden először is ez utóbbiakat.

Az 1351. évi törvények 15. cikkében a vámfizetés alól a nemesek általában kivétnek. A 17. cikk pedig a jobbágyok vámját engedi el, midőn azok lakodalomkor feleségüket viszik haza.

A nemesek vámkiváltsága, úgy látszik, lassanként fejlett az idő folyamán, s Lajos inkább csak szentesítette e szokást. Oly szabadalom volt ez, mely egy már a nélkül is vagyonos osztályt részesített anyagi kedvezményben. Valódi középkori törvény, mely csak kevés egyeseknek használt, s az összeségre nem tekintett.

A jobbágyok említett csekély vámkiváltsága azonban már nagy visszaélést szüntetett meg. Csakhogy az említett vámszabadalom mégis elég kicsinyes volt; a fő teher e téren is őket nyomta.

Voltak azonban jobbágyok, kiket Lajos teljesen kivett a vámfizetés alól, de kevésbbé rájuk, mint inkább urokra való tekintetből. Ilyenek voltak a pécsi egyház jobbágyai, kiket ha valaki megvámolt, 20 márkát fizetett.

De Lajos atyai szívéről tanúskodik másrésről, hogy a szükségben szenvedők nyomorát, vámmentességek által igyekezett némileg kisebbiteni. Így midőn Pozsony várost nagy anyagi csapások érték, megtiltotta, hogy az oda szállított élelmi és ruházati czikkektől vámot és harminczadot szedjenek. 1364-ben pedig, midőn az egész ország nagy éhínséggel küzdött, a szegényekre való tekintetből a legszigorúbban parancsolta meg, minden élelmi cikk vámmentességét, s más tekintetben is oly bölcs rendeletet adott ki, mely korunkban is becületére válnék bármely államférfinak.*

Nem feledhetjük megemlíteni azt a másik vámmentességet is, mely 1380-ban Erzsébet (ifjabb) királyné műve volt. Új ereklék érkeztek az országba Bors-Monostorba, s a királyné szigorúan megtiltotta az ennek csodájára járóktól való vámszedést.** Jellemző adat, mely mutatja, hogy a középkorban mikért osztottak kiváltságokat.

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 403. 1. Szigorúan utasította rendre az ezen rendelete ellen vétő győri harminczadost U. o. IX. 3. 489. 1. 1365. Sz. György napján

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 215. 1.

A fentebbieket el kellett mondanunk az alább mondandók kiegészítésére.

Lajosnak a kereskedelmet előmozdító vámmentességi szabaddalmai is számosak. Visszaélések megszüntetésében ő nem volt szűkkeblű. A vámjoggal való ily visszaélés volt az a sok száraz vám, melyet az utolsó Árpádok zavaros uralkodása alatti rendeltenségek szaporíthattak fel. Lajos az 1351. évi 8. t. cikkben eltörölte ezeket. Ez intézkedés jótékony volt az egész nemzetre; de különösen az iparos és kereskedő osztályra, melyet számos kiváltsága mellett, nagyon nyomhatott a sok vámteher.

Nem hallgathatjuk el azonban azt a módot sem, melylyel Lajos e részben az országos törvény fölé helyezte magát. Mindjárt 1352-ben ad ki egy rendeletet, melyben megengedi, hogy a Buda melletti Szent-Jakab falu száraz-vámját »constitutione diaetali, et privilegiis regnicolarum quoad immunitatem obtentis non obstantibus« ezután is szedhessék a budai clarissák,* kiknek Erzsébet anyakirályné a nevezett vámhelyet ajándékozta.**

Szívesen adott Lajos kisebb-nagyobb vámmentességet a városoknak, hogy azok felvirágzását előmozdítsa. Voltak városok, melyeket kiváló szeretettel gondozott. Ezek közé sorozhatjuk Pozsonyt, Kassát, Kőszeget, Budát stb. Részint az egész országra, részint egyes útakra, vidékekre, városokra szóló vámkiváltságok alakjában tette ezt; részint pedig úgy, hogy nekik ajándékozta azt a királyi jogot, hogy vásáraikon az oda járó kereskedőktől vámot szedhessenek.

Szívesen tett kivételeket a vámügyben kedveltjei számára. Egy alkalommal a nemesek és kiváltságolt városok s kereskedők szabadalmait semmisítette meg, csakhogy a nyúlak-szigeti apácának kedvében járjon. Ennek a más tekintetben is (pl *lucrum cameraenál*) kiváltságolt szerzetnek 1351 ben, mindjárt a nemesek vámmentességéről szóló törvény megalkotása után megengedte, hogy vámhelyein mindenkitől, nemesektől s kiváltságolt városok polgáraitól egyaránt szedhessen vámot.*** E rendeletét azzal okadatolta, hogy ez apácák úgys is ebből élnek.

Szigorúan jár el a vámzsarolók ellen. Saját hivatalnokait ép oly keményen fenýíti, mint a testületek és magánosokéit. A nem engedélyezett vámhelyek felállítását hatalmaskodásnak vevé, s mint ilyet büntette. Hasonlókép járt el azokkal szemben is, kik a megszabottnál nagyobb vámot merészelték szedni, s szigorú volt azok iránt is, a kik a vámhelyeket elkerülték. Az

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 2. 153. 1

** Budai kincst. ltár. Act. mon. vetero-bud. Fasc. 29. N. 3.

*** Budai kincst. ltár. Act. mon. vetero-bud. Fasc. 15. N. 23.

ilyenektől a vámhivatalok rendszeren minden magukkal vitt árucikket elvettek, vagy velök büntetés-pénzt fizettettek.*

Már Róbert Károly igyekezett rendezni a vámviszonyokat, mind a bel-, mind a külföldi kereskedők számára. Lajos e téren is folytatta atyja működését. Meghatározta az utakat, melyen a külföldi kereskedők az országba jöjjenek, ez utak vámhelyeit s a fizetendő vámmennyiséget. E célból a külföldi fejedelmekkel is érintkezésbe tette magát, a nélkül azonban, hogy ily módon rendszeres, kétoldalú vámszerződéseket alkotott volna. Inkább csak szabadalmakat engedett egyes külföldi nagyobb városoknak, valamint az országban is inkább csak egyes városokra szóltak a vámszabadalmak. Egységes vámpolitikáról nem lehet szó; kereskedelmi politikáját az utolsó cikkben vázolandjuk.

Lajosnak a külföldi kereskedők számára kiállított vámszabadalom-levelei közül több maradt fenn. Ezek közül említésre méltó az, a melylyel 1346-ban a bécsi kereskedőknek megengedé, hogy az igazságos vám és harminczad lefizetése után szabadon kereskedhessenek az országban.** A számukra 1366-ban kiadott igen fontos vámlevelet mindjárt e helyen leírhatjuk, megjegyezvén, hogy e szabályzat a Dunán járó külföldi kereskedők összeségére vonatkozott. Alapúl a hajók nagysága vétetett fel, de egyszersmind tartalmuk is. Ugyanis minden az oklevélben megnevezett — összesen nyolcz — vámhelyen, minden szövötneműekkel vagy más árukkal (kivéven a gyümölcsöt, gabonát és edényeket) megrakott hajó szélességéhez képest, egy-egy lábtól, egy-egy forintot kellett fizetni. Ha a hajón a fent kivett czikkek voltak, minden láb után két forint járt. Visszamenet csak fele vámot fizetett a külföldi kereskedő. A harminczadot ezen kívül szintén le kellett róni. A vámszabályzat többi része a zsaroló vámbirtokosok vagy vámhivatalnokok megbüntetéséről szól.

A cseh királylyal egyetértésben a cseh kereskedők útját, s az ezen úton fizetendő vámmennyiséget, s a fizetésnek módját szabja meg. A cseh és morva kereskedőktől szedett vámmennyiséget fizették a kölni, hoy-i és más rajnamelléki kereskedők, valamint a nürnbergiek, regensburgiak, ambergiek, boroszlóviak is.*** Ezenkívül más országok városai részére is állottak fenn vámszabályok, mint Velence, Krakó, Lemberg, Thorn, Boroszló stb. részére, ezekről azonban nem találunk olyan oklevelet, melyek felvilágosítanak, hogyan és hol fizették a vámot. Florencz-

* Számos oklevél. Pl. Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 117, 206, 268. ll. — U. o. IX. 6. 148. l.; U. o. IX. 7. 61. 90. ll. Zichy okmánytár. II. 204. 262. ll. sat

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 7. 217. l.

*** Lásd az utolsó cikk idézeteit.

ről több nyomot nem találunk, mint hogy panaszkodik a túlságosan magyarországi vámok ellen.*

Egyébiránt a vámok mennyisége, melyet a Magyarországra jövő külföldi kereskedők fizettek, különösen annyiban tért el egymástól, a mennyiben különböző, s a mennyiben száraz vagy vízi úton jöttek be. Mert minden útnak meg voltak a maga vámhelyei, melyeken a fizetendő vámmennyiség ilyen vagy olyan mérték szerint ugyan, de rendszeren meg volt határozva. Kisebb helyeken kevesebb, nagyokon több vámot kellett fizetni. Úgy látszik azonban, hogy bizonyos vidékeken egyformaság volt a vámmennyiségben. Így említi Erzsébet anyakirályné 1343-ban, hogy a sághi monostornak az Ipolyon levő vámjánál »azon vidék (provincia) szokása szerint« fizessenek vámot az utazók és kereskedők.**

Hogy azonban mennyi volt az eltérés, s mily különböző a vámmennyiség, több példa világosítja. A pesti vámnál minden mázsa (centenarium) sótól három sótl kellett fizetni, akár pesti, akár budai polgárok szállítják, akár eladásra, akár nem*** Másutt, mint pl. Csókakövnél, minden sóval terhelt szekértől egy sótl vagy két denárt kelle fizetni;**** a nagy-mihályi vámnál pedig négy sótl. † Erzsébet királyné 1381-ben a Wien- és Kütchebéli vámszedőknek azt is megszabja, hogy a bécsi és osztrák kereskedőktől egy megterhelt »mása« szekértől Wien-ben 15 denárt, Kütche-ben pedig 12 denárt szedjenek. †† Más alkalommal Lajos hagyja meg a bécsi kereskedőknek, hogy a szt. szűz egyháznak felépítéseig Cheagi faluban minden megmért (ponderatus) egyes szekértől egy fillért, a soproni keresztések vámjánál minden egyes vég szőnyegtől (lodix) három fillért, minden más árucikkeltől pedig a Sopron város által meghatározott módon (!) fizessenek. ††† 1358-ban Lajos király Somosi Miklósnak megengedi, hogy Somos faluban a következő módon szedhessen vámot: Minden nagy szekértől (mása) és minden tunella bortól 1 frtot, a kisebb szekerektől pedig két denárt. ††††

E példákat azért is hoztuk fel, hogy megitélhessük a szempontok határozatlanságát, mely szerint a vámmennyiséget kivették. Egyedül a királytól függött, hogy a vámtulajdonos minő mérték szerint, vagy mennyi vámot szedjen, s ennek meghatározása inkább látszik függni a király kegyétől, mint valami keres-

* Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. III. 131. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 1. 112. l.

*** I. m. IX. 1. 307. l.

**** I. m. VIII. 3. 199 l.

† I. m. VIII. 1. 440. l.

†† I. m. IX. 5. 268. l.

††† I. m. Cod. Dipl. IX. 2. 141. l.

†††† I. m. IX. 2. 731. l.

kedelmi szemponttól. Ugyanez áll a vámeljárára nézve is. E részben azonban mégis találunk némi egyformaságot. Úgy látszik ugyanis, hogy a szárazon — vámnál és harminczadnál egyiránt — a szekerek, vizen a hajók minősége szerint vetették ki a vámot rendesen. A Dunán járó bécsi és szebeni hajókra nézve mértéket állapított meg a király, melylyel a hajót keresztben megmérték, s e szerint számították ki a fizetendő vám mennyiségét. Tehát nem annyira az árúczikk mennyisége és minősége, hanem inkább a hajó alakja volt a határozó. A szekerek vámolásánál pedig, mint említők, határozottan megkülönböztették a nagyobb és a kisebb szekereket, s e szerint vetették ki a vámot. Útközben ugyanis nem kényszeríthették mindig a kereskedőt árúinak kirakására, s könnyebb eljárás is volt szekerét, vagy hajóját megmérni. De ezenkívül még a szekerek kísérőitől, a szekeret vonó állatoktól is megszédték a vámot.* Hogy e tekintetben hányféle szempont uralkodott, legjobban mutatja István herczegnek 1350-ben (Lajos távollétében) a prágai és velők együtt a rajna-melléki és nürnbergi kereskedők számára kiadott vámlevele, melyben kimondatik, hogy nevezett kereskedőknek Újvárnál az »árú czikkek«-től octoagesimát, Sasvárnál »az árúkkal megterhelt szekerektől«, Korlátkőnél »minden lótól és ökörtől, mely a szekeret húzza és az eladandó állatoktól (kicsiny vagy nagy fajtájú«, Bikszádnál a szekerektől, s innen kezdve Budáig mindenütt ugyanazoktól kell a vámot fizetni.**

Mint a fentebb elősorolt néhány példából látható, a külföldi, de különösen a belföldi kereskedőkre gyakran az árúczikkek s nem a szállítás eszközei után vetették ki a vámot. Ez főképen a vásároknál fordult elő. A vásárvámok közül az esztergomit és a budait kell különösen megemlítenünk, melyek mindenike a múlt századból származik; amazt Lajos, emezt Róbert Károly írta át és erősítette meg.***

A vámszedők a maguk számára is szerettek valamit a vámból megtartani; de minthogy a meghatározott vámnál többet nem szedhettek, ajándékokat (donarium, munus, propina) szoktak kicsikarni a kereskedőktől. Lajos azonban ezt, a vámtiszttség elvesztésének, vagy a vámbirtok elkobzásának terhe alatt tiltotta meg. Így tiltja meg 1366 és 1380-ban, a Bécs és Buda közt járó kereskedőkön, királyi vagy magános vámok kezelői által elkövetett ajándék-zsarolást, midőn is az ajándékul szolgáló czikkek: kelmék, edények, fűszerek stb. elősoroltatnak † Ugyanily értelmű tilalmat ad ki 1381-ben Erzsébet királyné is, hasonlókép

* Fejér: Cod Dipl. IX. 5. 245. l. U. o. IX. 4. 238. l.

** Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. II. 318. l.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 259. o. l. U. o. VIII. 1. 506. l.

† Fejér: Cod Dipl. IX. 5. 384. l.; u. o. IX. 3. 526. l.

a bécsi kereskedők javára, a Wien és Kütchebeli vámszedőknek.*

Harminczadot szedtek honi vagy külföldi kereskedők által a külföldről behozott s a külföldre kivitt árucikkektől. A harminczad-szedés joga és jövedelme a királyé volt, minden más személy vagy testület ki volt abból zárva. Harminczad-hivatalt több helyen találunk az országban, így pl. Pozsonyban, hol a nyugotról jövő kereskedők fizettek harminczadot, Győrben, Budán, a dalmát partokról jövő kereskedők megvámolására, Székesfehérváron, hol pl. a szebeni és brassói kereskedők harminczadoltattak meg Bécsbe menetelük alkalmával.** Ezekon kívül más helyeken is állhattak fenn harminczad hivatalok, de hogy hol, arra nézve csak a későbbi századok nyújtanak biztos tudósítást, a törvényekben.

A harminczadok egy vagy két harminczados kezére voltak bízva (tricesimator summus regni), ki az ország egyik előkelő hivatalnokja volt.*** A főharminczadosoknak helyetteseik (vice-tricesimatores) voltak, kik az úgynevezett harminczad-kerületek (comitatus) élén állottak. Ezenkívül már Lajos korában több harminczadszedő működött minden harminczad-hivatalnál. E körülményt anélkül inkább ki kell emelnünk, minthogy a jövedelmek mennyisége rendszeren a kezelés módjától is szokott függni. Lajos alatt bizonyára eljutottak e jövedelmek a királyi kincstárba. Erre mutat Lajos szorgos gondoskodása, melylyel a zsarolásoknak és rendetlenségeknek e téren is igyekezett elejét venni. Főharminczadosait mindig »Praelatorum et baronum et matris meae consilio« nevezte ki, s hogy mily pontosságot kívánt a kezelésben, az is mutatja, hogy a harminczad helyeken »registrum«-ot vezetett, melybe a megvámolt czikkeket, s az így befolyó vámjövédelmet be kellett írni.† E registrumot aztán minden év végén magához kívánta s pontosan megvizsgálta azt.

Másfelől annak is van nyoma, hogy a harminczadot lefizetett kereskedők nyugtatót kaptak (testimonium vel munimentum), melylyel aztán biztosan távozhattak el.†† A harminczadot elkerülő kereskedőt azonban a harminczad-tisztek, (kiknek hivatalba lépésükkor a szigorúságot és méltányosságot gondosan szívükre kötötte) »a főurak, ispánok és nemesek, vagy bírák, esküdtek és polgárok segélyével« igen szigorúan büntették meg.

* U. o. 491. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 489. l.; u. o. IX. 3. 271. l.; u. o. IX. 4. 331., 191. ll.; u. o. IX. 7. 293. l.; u. o. IX. 4. 242. l.

*** 1362. Szaraczen Jakab volt a főharminczados; 1365. testvérével együtt ugyanó; 1369. Henrik, budai polgár; 1381. Szaraczen János és Bernard Ferencz budai polgárok.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 6. 127. l.

†† Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. II. 686. l. 1369.

A harminczad alól, valamint minden alól a középkorban, volt kivétel, felmentés. Így menti fel Lajos 1364-ben a pozsonyiakat egy évre, minden a saját használatukra Pozsonyba vitt élelmiszerektől, kelméktől stb. járó harminczad fizetése alól.* E kiváltság máskor is ismételtetik, s 1371-ben is fennállott.** A pozsonyiakat különben Lajos — mint másutt említünk — az Adriáról hozott czikkék után járó harminczad fizetése alól is felmenté. Ezenkívül Szakolecza várost, valamint az ezen város vásárait járó kereskedőket menti fel a harminczad alól; ** továbbá a brassóiakat, kiknek a Tatárországgal folytatott kereskedés alkalmával fizetendő harminczadot engedte el. †

IV.

Vásárok. Belkereskedés.

Korunkban általános a panasz, hogy a vásárok mindinkább vesztenek jelentőségükből. Ez igaz s rajta épen nem csodálkozhatunk. A vasútak és gőzhajók tökéletesedése óta a legrövidebb idő alatt beszerezhetjük mindenféle szükségleteinket a nélkül, hogy lakóhelyünkről távoznunk kellene. Egyes nagyobb városok pedig nagyszerű boltjaikkal és tárházaikkal állandó vásárt képeznek.

Nem így volt ez a középkorban. A közlekedés viszonyainak fejletlensége, az utak rosszasága nem engedte, hogy kinek-kinek mindent helyébe hozzanak, s ennek következtében kellett támadni oly központoknak, a hol időnként mindenki eleget tehetett mindenféle szükségleteinek, a hol tehát sokféle iparosnak és kereskedőnek meg kellett jelenni. Össze is gyűltek sokszor az ország legtávolabbi vidékeiről. E körülmény adja meg a középkori vásárok rendkívüli fontosságát.

A vásárok háromfélék voltak, t. i. napi, heti és országos vásárok. A napi vásárok nem nagy jelentőséggel bírtak s csak a nagy városokban tartattak. Heti vásárok a nagyobb és kisebb városokban, sőt falvakban is voltak. Némely városban többször, pl. Budán hetenként háromszor is. †† Róbert Károly, még inkább Lajos nagyon sok városnak és falunak adott jogot heti vásár tarthatására, nemcsak valamely vidék helyi kereskedésének elő-

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 6. 127 l.

** U. o. IX. 4. 569. l.

*** U. o. IX. 4. 421. l. »de rebus mercimonialibus ipsorum per totum ambitum regni nostri ubique.« etc.

† U. o. IX. 4. 129. l.

†† Michnay és Lichner: Ofner Stadtrecht.

mozdítása, hanem egyes földesúr hűségének, érdemeinek megjutalmazása végett is. Utóbbiak t. i. vásárvám-szedésre voltak feljogosítva, s a csődületekben máskülönben is (helypénz, nagyobb italfogyasztás stb.) új jövedelemforrásra tettek szert.

Országos vásáruk (nundinae seu feriae, id est forum annuale) már csak az ipar és kereskedés tekintetében fejlettebb, vagy a király által kedveltebb, nagyobb városoknak volt. A megelőző korszakban, úgy látszik, még csak Pest-ujvárnak, Székesfehérvárnak és Sopronnak.*

Lajos alatt több város nyert jogot országos vásárok tarthatására. E körülmény a városoknak, a vásároknak s velök együtt a kereskedésnek fejlődését is mutatja.

1347-ben Kassa és Pozsony, Nagy- és Felső-Bánya (Kassa városé mintájára); 1352. Bártfa; 1357. Silna; 1354. Nagy-Márton; 1364. Brassó (Buda városé mintájára); 1369. Zilah és Margita kapnak »forum annualet.«**

A vásárok tartásának módjáról keveset beszélnek a Lajos korabeli oklevelek, de a következő századnak e részben való fejlettségéből következtethetjük, hogy a fejlődés az Anjouk, különösen Lajos hosszas uralkodása alatt, hatalmas léptekkel haladt előre. A mit a vásárokról a 15. században szerkesztett »Buda város törvénykönyvé«-ben olvasunk, többnyire Lajos alatt fejlődött.

A vásári rend fentartásán már a földesurak is fáradoztak.*** A városokban pedig, hol mint pl. Budán, Szebenben, Brassóban, Pozsonyban stb. a czéhrendszer fejlődni kezdett, maguk a czéhek határozták meg nemcsak azt, hogy minő árúczikkek és miként készíttessenek, hanem azok eladásának módját is; nemcsak az áruk jóságára ügyeltek, hanem a vásárokon is igyekeztek a csalásnak szigorúan elejét venni. Általában a czéhrendszer az ő aprólékos ellenőrködésével nagyon jótékony volt a közép-kornak nemcsak iparára, hanem kereskedelmére nézve is. Fontos e helyen megjegyeznünk, hogy a középkorban az iparosok egyúttal kereskedők is voltak, ha t. i. olyan iparral foglalkoztak, melynek készítményei a kereskedés tárgyai szoktak lenni. Messze földre elhordozták kész áruikat, s a czéhrendszer bilincse itt is becsületességre kényszerítette őket.†

A vásárok rendezettségéről egyébiránt már a mult században kelt s Lajos által megerősített esztergomi vámlevél is tanúskodik.

Maga a király szabadalom-leveleiben inkább csak egyes részleteit rendezi a vásártartásnak. Így határozza meg pl. 1376-ban

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 1. 204. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 1. 204. és 497. l.; u. o. IX. 2. 142. 166. és 311. l.; u. o. IX. 4. 222. l. Ofner Stadtrecht. 259. l.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 1. 598. l.

† Számos példa van erre az »Ofner Stadtrecht«-ben.

Nagy- és Felső-Bányára nézve, hogy országos vásár napján az idegenek, épügy, mint a városbeliek, vég és rófszámra is árulhassák a szövetneműeket, de a hetivásárokon csupán a városbeliek adhassanak el kicsinyben is, az idegenek pedig csak végszámra.* Így rendeli Lajos 1378-ban, hogy »még Kassa városa is«, ha Kolozsvár, Gyulafehérvár, Enyed (Egentin?), Torda és Szeben városokba jönnek áruikkal, a posztót, vásznat csupán csak vég-, s nem egyszerismind rófszámra is adhassák el.** Úgyanezt a rendeletet Brassó városra nézve is kimondta már 1369-ben.*** Mindkét rendelet a kicsinyben eladásból folyó nagyobb eredményt igyekszik az illető városok számára fentartani. 1382-ben pedig azt a rendeletet adta ki Lajos, hogy a Szebenbe járó hazai vagy külföldi kereskedők a szebeni vásárokon egyedül a szebeni mértéket használhassák †

A vásárokról a belföldi, azaz a városok által üzött kereskedésre térhetünk át.

Egyes városok csak helyi vonatkozású kereskedelmi határokat hozhattak; nagyobb, általánosabb hatású intézkedés csakis a királytól jöhetett. Minden város csak úgy boldogulhatott tehát, ha szabadalmakat nyert a királytól, s minél több szabadalma volt, annál jobban felvirágozhatott.

Szükségesnek látszik ennél fogva, egyes nevezetesebb városoknak Lajos korabeli kereskedését vizsgálnunk. Így tisztább képet alkothatunk a belkereskedésről. Lássuk először is a fővárost.

Budára nézve rendkívül becses kútforrás az említett városi törvénykönyv. E művet azonban nagy terjedelme miatt nem követhetjük, csakis a fontosabb és a Lajos korára vonatkozó részletekben. Buda városnak minden szabadalmi közt árú megállító joga (jus stapulae) volt legfontosabb. E kiváltságot a főváros némelyek szerint a XIII., mások szerint csak a XIV. században. Lajostól nyerte. Bármint legyen a dolog, Lajos alatt már teljes érvényében látjuk. E kiváltság szerint a kereskedők, akár szekéren, akár hajón, felülről vagy alulról érkeztek Budára, e városban minden áruikkal együtt megállapodni, s azokat csupán e helyen eladni köteleztettek. Német, cseh, lengyel, olasz, porosz és hazai kereskedők egyformán alá voltak vetve e rájuk nézve nyomasztó, de Budára, Lajos új fővárosára nézve rendkívüli előnyökkel járó szabadalomnak. Csupán csak a brassói és szebeni kereskedőket vette ki Lajos e szabály alól; †† valamint

* Fejér: Cod. Dipl. IX. 1. 497. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 264. l.

*** Ofner Stadtrecht 267. l.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 571. l.

†† Történelmi tár (régibb folyam). IV. köt. 146. l. Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. 50. l.

Pozsonyt is, midőn e városnak megengedé, hogy a déli tengerpartról hozott árukkal Budát kikerülve is kereskedhessék.

Buda vásárai ez által igen népesekké váltak és olyan fontosságot nyertek, a minő Magyarország középkori fővárosát méltán megillette. E körülményből magyarázhatjuk meg a budai vásári viszonyok azon fejlettségét is, melyet a következő században a törvénykönyv egész szövege mutat. De másfelől ez árumegállító jog, a nélkül, hogy ezzel ártott volna, helybeliségre szorította Buda kereskedelmét. A budai kereskedőknek ugyanis nem kellett arra fordítani gondjukat, hogy külső országokból maguk lássák el magukat az ipar és kereskedelem czikkeivel; helyökbe hoztak mindent, s ők kicsinyben úgy, mint nagyban annál nagyobb nyereséggel adhatták el az így vett árucikkeket, a mennyivel olcsóbban kénytelen árúlni egy olyan kereskedő, kinek, ha árúját visszavinni nem akarja, egy bizonyos városban kell eladni portékáját.

Buda kereskedelmének nagyságára és központivá tételére ezenkívül a kereskedelmi útvonalak fejlődése is közreműködött. Csupán észak, azaz Kassa város felől, — mely szintén birt árumegállító joggal — volt a forgalom kisebb mértékű; délkelet, nyugot és északnyugot felől — bizonyos kivételekkel — Budára vezettek, a vámrendeletek által megszabott kereskedelmi útvonalak.

Ezekből érthető, hogy a budai kereskedőket az árukért külföldre járó kereskedők közt az oklevelek nem is említik. Más kisebb-nagyobb belföldi városok vásárain azonban megjelentek, annyival is inkább, mert — mint a törvénykönyv számos helye mutatja — az ipar is igen kifejlett a városi számos czéhek körében s ezikkeit nemcsak a saját, hanem más helyek vásárain is árúlhatta.

Buda után mindjárt Kassát kell említenünk. E várost Róbert Károly, de különösen Lajos emelte a nagyság azon polczára, a melyről csak lefelé, de felfelé nem vezetett az út. E hirtelen való felvirágzás magyarázatára az a belső viszony is szolgál, mely Magyar- és Lengyelország közt már Károly, még inkább Lajos alatt szövődött. A N. Kázmér lengyel királyival való tartós barátság, majd Lajosnak a lengyel trónra jutása megnyitották az utat a két ország közötti kereskedelmi forgalomnak. Kölcsönös szabadalmak osztogattattak mindkét ország lakói számára, egymás tartományaiban való kereskedésre. E körülményből Kassa húzott legtöbb hasznot. Magyarország felől e város lett vég- és egyszersmind központja a lengyel-magyar s ezzel együtt a lengyel-orosz-galicziai kereskedésnek s a mint a jó viszony a két ország között lazulni kezdett, abban a mértékben szállott alá Kassa város kereskedelme is.

Már Róbert Károly felmenté e város kereskedőit az Abauj- és Zemplénmegyében a Tiszáig és Sajóig fizetendő vám alól.* Lajos alatt a legkitűnőbb kereskedelmi jogokat szerezték meg. E nagy király Kassa kereskedelmi helyzetét felismerve s hálás akarván lenni a város által családjának még atyja trónrajutása alkalmával tanusított, s Lajos által alkalomadtával hosszasan eldicsért hűségéért, szabadságot adott annak országos vásár tarthatására s felruházta azt oly kiváltságokkal, minőkkel csakis Buda birt. Biróság tekintetében egyenesen maga alá helyezé a várost, s szigorúan utasította rendre az ezen parancsa ellenére Kassán hatalmaskodó ispánokat.** 1347-ben felszabadítá őket és a városukra jövő kereskedőket az útvám fizetése alól, amint ezt a budai vásárookra járókkal is tette. Semmiféle vásárvámost nem követelt tőlök, s megtiltotta a városban levő kereskedőknek bárki által való letartóztatását. Ugyanez évben adta meg Lajos a »kedves Kassá«-nak az árúmegállító jogot is, mely szerint az árúkkal rakott kocsik induljanak Kassától akár le-, akár pedig felfelé, Kassán megállapodni tartoznak és az azok által hozott árúk ott vásár tárgyai legyenek.*** Különben már 1344-ben megadta Lajos Kassának azt a kedvezményt, hogy minden kereskedő akár Orosz-, akár Lengyelországból és annak tartományaiából jöjjön Magyarországra, Kassa városán túl semmi esetre se mehessen, hanem ott mindenféle árúit adja el.**** E szabadalmat 1361. és 1367-ben is megerősíté azzal a hozzáadással, hogy e rendeletet bármely nemzetbeli, a Lengyel- vagy Oroszországból Kassa felé vezető úton jövő kereskedőre is kiterjesztette.†

Az 1368. évben Lajos Krakó városának a Kázmér lengyel királylyal kötött szerződés értelmében szintén meghagyta ugyan, hogy árúcikkeit Kassán bizonyos számú napokig eladás végett kitegye, de azzal a megjegyzéssel, hogy e napok elteltével bármely helyre is vihesse azokat az országban.†† Kassa ezen kiváltságait sértő engedély ellen nem késett tiltakozni, de az ügy csak Zsigmond alatt (1423) döntetett el — Kassa javára.

Sokat tett Kassa lengyelországi kereskedelmének előmozdítására a lengyel kormány élén álló Erzsébet anya- királynő szabadalomlevele is, mely a kassaiakat (valamint a lőcseiakat s többi szépei városokat is), midőn Lengyelországban jártak, a Krakó város által fizetni szokott vámmennyiség fizetésére kötelezte.††† E várostól pedig a rendes vámnak csupán felét lehetett

* Hajnik a »Századok« 1868 évi folyamában 146. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. 176. l.; u. o. IX. 5. 387. l.

*** Hajnik i. h. 148. l.

**** Venczel: Anjou-kori dipl. emlékek II. köt. 54. l.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 241. l.

†† Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. 139. l.

††† Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. 342. l.

követelni. Hasonlóképp Kassa kereskedelmének felsegélésére vágatta Lajos azt az utat, mely e város felől Sziléziába, Boroszló felé vezetett, s a melyen a város kereskedőtől csak mérsékelt vámot volt szabad szedni.

Ily szabadalmak rendkívüli erővel ruházták fel Kassát a kereskedésre, s központjává tévék a felvidék külső, belső és átmeneti forgalmának. Maga Kassa város Lengyelországgal, Galiciával, Sziléziával, Csehországgal, sőt Poroszországgal is közlekedett, lefelé pedig az erdélyi városokba Moldva, Oláhországba és a tatárok földjére irányult kereskedése.

Nagy gonddal ápolta Lajos Szeben és Brassó városok kereskedését is, úgy hogy ezek alatta Erdélyben a Kassáéhoz hasonló helyet foglaltak el. E városok egyikének sem volt ugyan áru-megállító joga, de bocsatott ki Lajos két olyan rendeletet, melyek a »jus stapulae«-t eléggé pótolák. Nevezetesen 1369-ben elrendelte, hogy a kereskedők, németek, lengyelek és mások, (kivéve a magyar kereskedőket s különösen Kassát) ne mehessenek túl Brassó városon, Moldva és Oláhország felé, hanem e városban adják el áruikat.* 1382-ben ugyanezt ismét megparancsolja a magyarországi kereskedőknek, csak hogy ekkor nem Brassó, hanem Szeben a meghatározott végpont. Úgy látszik, hogy e miatt Szebennek a magyarországi városokkal régi viszálya volt, s ennek elintézését Lajos az erdélyi püspökre bízta ugyan, de elvileg maga dönté el azt, a fent leírt módon. Ez alkalommal Kassa sincs a szabály alól kivéve.** Más oldalról is igyekezett Lajos felsegíteni a két várost. Brassónak 1364-ben a budaihoz hasonló országos vásár szabadalmat adott,*** s a Tatárországgal folytatott kereskedése alkalmával fizetendő harminczad alól felmenté. Szebennek megengedte, hogy Lengyelországban a krakói és kassai kereskedőkkel egyenlő vámot fizessen.† 1376-ban pedig egy bizottság által, melynek elnöke az erdélyi püspök volt, összeíratá e két, s a többi szász város czéhszabályait, mi által e városok iparának adott lendületet.†† Megvédte őket a szász és székely ispánokkal szemben;††† Brassónak jogot adott várépítésre.

De a két város saját erejéből is törekedett előre. Élénk kereskedést folytatott Béccsel, részint Szekesfeherváron át a szárazon, részint Budán keresztül a Dunán felfelé; továbbá Prágával és Csehországgal. Még nagyobb forgalma volt az ádriai tengerrel, a dalmát városokkal és Velenczével; Lengyelországgal

* Ofnei Stadtrecht. 267. l.

** Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 571. l.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 3. 429. l.

† Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. 335. l.

†† Fejér: Cod. Dipl. IX. 5. 131. l.

††† Szabó K. Székely oklevéltár. I. köt. 75. l.

Nagy-Várad és Kassa felé, O osz- és Tatárországgal, Moldva- és Oláhországgal.* Ez útjaikban a két város kereskedői minden világtáj cikkeinek kicserélését közvetítették és saját iparcikkeiket is elárúsították. A mellett, hogy kezükben tartották Erdélynek és délkeleti Magyarországnak kereskedését, az egész európai kereskedésbe belevegyültek; nem mint Kassa, mely inkább csak észak, dél és északkelet felé közvetítette a forgalmat, s pl. Bécs- csel, Budával és az ádriai tengerpart városaival nem állott közvetlen összeköttetésben.

A többi városok közül még Pozsony üzött nagyobb kereskedést, s örvendett a király kegyének. E várost Lajos különösen az adó, a vám és időről-időre a harminczad alól való kivétel által igyekezett támogatni.** Hogy e város kereskedését előmozdítsa még Szt.-György város egyik kiváltságát is megsemmisítette.*** Már Róbert Károly megengedte Pozsonynak 1356-ban, hogy az osztrák árúkat Magyarországra hozhassa,**** Lajos pedig egyedül e várost hatalmazta fel az osztrák só behozatalára; † ennek kedvéért tiltja meg az osztrákoknak boruk behozását, minthogy — úgymond — e város jóléte legnagyobb részben bortermelésétől és borkereskedésétől függ.†† Csakugyan 1343-ban meg azt vívta ki a cseh királynál, hogy ez Pozsony városnak megengedé, borának és más árúinak Brünn, Olmütz, Znaym és a morva tartomány más városaiba való bevitelét.††† Pozsony kereskedelme ezenkívül Csehország felé irányult, valamint a cseh kereskedők is szívesen látogatták Pozsony vásárait. Maguk a pozsonyiak gyakran megfordultak az ádriai tenger partján is, s hogy ide irányuló kereskedésükből is nagyobb hasznot húzzanak, Lajos király 1365-ben felmenté őket ez útjokban Budán fizetendő vám- és harminczadteher alól.

Ily módon Pozsony is olyszerű helyet foglalt el Lajos korában a nyugaton, mint Kassa az északi, Brassó és Szeben a déli határ felé. Összeköttetésüket Buda által s Budán keresztül nyerték. A három előbbi város közül azonban mégis úgy látszik, Pozsony állt leghátrább, bár nyugaton egy város sem mérkőzhetett vele. Sopron, Kőszeg, Nagy Szombat, Szokolcza s maga

* Számos oklevél bizonyítja ez állításunkat Pl Fejér: Cod. Dipl. IX 2 688. l.; u. o IX. 4. 50 l 129 l.: 234. l. 500. l; u. o. IX. 7. 297. l. Történelmi tár. (r f) IV k. 146. l stb.

** Számos oklevél. Pl. Fejér: Cod. Dipl. IX. 4 241. l. 569 l.; u. o. IX. 5. 32. l. 245. l.; u o IX 6. 162. l 175. l. 185. l.; u. o. IX. 7. 144. l. stb.

*** Fejér: Cod. Dipl. IX. 7. 315 l.

**** U. o. VIII. 4 168. l.

† U. o. IX 7. 208. l.

†† U. o. IX. 2. 318. l. De azért a méltányosságot sem tévesztette szem elől. Így pl. 1357. megparancsolta, hogy a pozsonyiak az esztergomi vámnál vámot fizessenek U o. IX. l. 570. l.

††† U. o. IX 7. 36. l

Győr város is jóval utána állt mind ipari, mind kereskedelmi jelentőség tekintetében.

Lajos azonban ezen elősorolt s a többi magyarországi városokról sem feledkezett meg. De mintha ismerte volna világhelyzetük csekélyebb fontosságát, nem látta el őket oly szabadalmakkal, melyeket csak a kedvezőbb fekvésű, s e mellett igyekező legnagyobb városok nyerhettek tőle.

Mindamellett Kőszegnek és Sopronnak Ausztriával üzőtt borkereskedésüket, — Bártfa, Lőcse, Kézsmárk, Igló, Eperjes és a többi szepesi városoknak felvirágzását több rendeletével és szabadalmával igyekezett előmozdítani.

Általában Lajos az összes magyar városok jólétének emelésével alapította meg »nagy« nevét a történelemben. Jól tudta, hogy a városok emelése az egész ország anyagi jólétére kihat. Ezt többször nyíltan ki is mondá különféle szabadalomleveleiben.

Igen sok oklevelet kellett elősorolnunk ennek bebizonyítására.

Eredménykép, a mennyiben e körülmény a kereskedelmi viszonyok fellendülésével a legszorosabban összefügg, kimondhatjuk, hogy atyjának és neki köszönhetik a magyarországi városok, hogy az olasz és a nyugoti municipiumok és ipar-kereskedelmi emporiumok mintájára, már a múlt század végén megindult fejlődés, valódi virágzásra jutott. Mindkét király, de különösen Lajos emelé a városok foglalkozását; támogatta őket az egyház és arisztokratia ellen is; megerősíté szabadalmaikat, s újakkal halmozta el őket. Az országnak Lajos uralkodása alatt mutatkozó erejében, melyre gyakran bámulattal tekintünk, a városoknak, ezek iparának és kereskedelmének is nagy részük volt.

Róbert Károly a pozsonyi városi bírót komájának nevezé, Lajosról pedig velős rövidséggel jegyzé fel a »Chronicon Leibizense«, hogy ő atyjával együtt kedvelte, emelte és gyarapította a városokat.*

E két király alatt léptek a városok a jólét és gazdagság azon fokára, mely rendi jelentőségüket a következő századra megállapítá. Hogy e tekintetben már most is mily állást foglaltak el, az a körülmény is mutatja, hogy Vilmos és Hedwig közt »a magyarországi városok helybenhagyásával és megegyezésével« köttetik meg az eljegyzés

S a városok mindezt az ipar és kereskedelem terén elfoglalt állásuknak köszönhették. Ipar és kereskedelem az ő kezükben volt, s velük a gazdaság és az ezt követő hatalom bizonyos foka is. Hogy azonban ez megtörtént, ahhoz egy R. Károly és Lajos kellett, kik a középkori királyok nagy nemzetgazdasági hatalmát: a szabadalom osztogatást, melyet az országnak épügy kárára, mint hasznára gyakorolhattak volna, annak csupán javára igyekeztek fordítani.

* Wagner: Anal. seep. II. 47. l.

V.

Kereskedelmi főútvonalak. Hazánk kereskedelmi forgalma a külfölddel.

Valamely ország kereskedelmi útait, földjének víz- és hegyrajzi minősége, s területének a szomszéd országokkal való kölcsönös helyzete határozza meg. Ez az oka, hogy hazánk kereskedelmi útai ugyanazok voltak az Árpádok korában, mint Lajos idejében, és ugyanazok korunkban is. A különbség inkább csak az, hogy a forgalom nagyobbodásának megfelelőleg a kereskedelmi utak is határozottabb karaktert nyernek, s másfelől a világforgalom irányának változtával, az idő folyamában a főútvonal is más és más lesz.

Lajos idejében a főbb útvonalak tekintetében határozott fejlődést mutatnak fel a történelmi nyomok. Mind a négy fővilágtáj felé haladó forgalom sokkal élénkebb képet nyújt, mint a megelőző századokban. Határozott a fejlődés, mint azt az egész alább következő vázlat mutatja, ez útvonalaknak bizonyos kisebb központok, s ezekkel együtt egy fő központ, t. i. Lajos új fővárosa: Buda felé való gravitálásában.

Egyik legfontosabb és leghasználatosabb útát ny. é. ny. felé a Duna nyújtotta, * melynek főbb központjai Buda, Visegrád, Esztergom, Győr és Pozsony valának. Ez úton a magyarországi kereskedők közül különösen a szebeniek, brassóiak, pozsonyiak, budaiak, — a külföldiek közül pedig a bécsiek közvetítették a forgalmat. E vízi útnak megfelelőleg a Duna mindkét partján vezetett egy-egy útvonal a szárazon. A balparti vonal Budáról kiindulva Visegrád és Esztergom felé, s innen Nagyszombathoz vezetett, a hol aztán elágazott. Innen ugyanis egyik út Pozsony felé haladt, a másik pedig fel a Vág völgyén: Újvár, Malaczka, Stomfa, Sasvár, Jablunka, Korlátkó, Beyn és más várak és városok felé. Ez útvonal legtöbbször le van írva, s már Károly idejében a historiai láthatár fölé emelkedik. Leginkább külföldiek jártak rajta, u. m. a csehek, siléziaiak, bajorok, németek és rajnamellékiek. E körülményből egyszerűsrimind azt is látjuk, merre vezetett e két utóbb említett út folytatása; látjuk azok nagy fontosságát is. E fontosságot mind

* Fejér i. m. IX. 7. 129. 36. és 134 ll.; u. o. IX. 6. 185. és 274. ll. Történelmi tár. IV. 134. l.

R. Károly, mind Lajos ismerték, s rendeleteik által időnként öregbíteni is igyekeztek.*

A Duna jobb partján, a folyóval párhuzamos irányban vezető útvonal vagy Budáról, vagy, és pedig gyakrabban Székesfehérvárról kiindulva, Sopron és Pozsony városának tartott Bécs felé. Ez utat a győrieiken, soproniakon és kőszegieken kívül különösen a brassóiak és szebeniek használták, kiknek meg volt engedve a szárazon Budát kikerülve haladni Bécs felé. Jártak rajta a pozsonyiak is.**

Ezek az utak kapcsolták össze hazánkat a nyugotttal; elvezettek egészen a Rajna vonaláig, s Magyarországon természetes, és — az árú megállító jognál fogva — mesterséges végpontjuk Buda város vala.

Kelet felől Szeben és Brassó városokból indultak ki az útvonalak, és pedig Magyarország belsejébe rendszeren két irányban. Egyik út a Meszesen keresztül (per Alpes Mezes) Várad felé vezetett,*** a másik pedig Gy.-Fehérvár, Déva, Almás, Vajda-Hunyad, — és innen a Maros mentén Szeged és Buda felé.**** Előbbi a főváros felé tartó mai kolozsvár—nagyvárad és a Pest felé vezető tiszavidéki, — utóbbi a marosvölgyi, — és osztrák államvasút vonalának felelne meg. Ezenkívül azonban a tiszavidéki vasút Kassára vezető vonalának megfelelőleg Kassa felé, Szeged felől pedig Székesfehérvár (s innen Pozsony-Bécs) felé is ment egy-egy út.

Szeben és Brassó városok felől keletre is vezettek kereskedelmi utak az Erdélyt körülvevő hegység szorosain keresztül. † Ezek közül azonban Lajos korában csupán az említettik, mely a bodzai szoroson át vezetett az alsó Dunához és mellékfolyóihoz. †† E különben nevezetes útvonalakról s általában a kelet felé irányuló kereskedésről a kutató rendkívül kevés nyomot talál az oklevelekben.

Dél és délnyugot felé több út vezetett. Ezek közül egyik Buda felől a Duna mentén lefelé a Balkán félsziget déli tartományába vitt, de ezen az úton nagyon csekély lehetett ebben a korban a forgalom. — Délnyugoton Steierország, Karinthia és Krajna, valamint (szárazon) Velence és Florenz felé menő utat is találunk, ††† melyet azonban inkább akkor használtak,

* Katona : Hist. crit. Tom. III. Ord. X. 400. l Venczel. Anjoukori dipl. eml. II. 390. és 481. l. Fejér i. m. IX. 4. 488 l. stb.

** Fejér : Cod. Dipl. IX. 4. 423. 554. és 500 ll.

*** Fejér i. m. IX. 2. 66. l.

**** U. o. IX. 5. 161. l.

† U. o. IX. 5. 571. l. és IX. 4. 60. l.

†† Fejér i. m. IX. 1. 341. o. l.

††† Venczel i. m. VIII. 1. 211 l.

midőn a dalmát városok még Velenceze birtokában voltak, azaz R. Károly korában.

Ez utaknál sokkal fontosabb volt a Buda felől az Ádria partjára vezető út, mely Magyarországot, a világkereskedelmet kezükben tartó olasz városokkal, s velük együtt a kelettel hozta összeköttetésbe, s melyért Lajos egész életében oly sokat küzdött Velenczével.

Ez útvonal eleinte a Duna jobb oldalával párhuzamosan haladt; majd a Drávát és Szávát átlépve, utóbbinak mellékfolyói mentében vezetett a dalmát városokba. Leginkább a brasói és szebeni, valamint a pozsonyi kereskedők használták a tengerrel való forgalom közvetítésére.*

Szemben a most említett vonallal északkelet, észak és északnyugat felé vezettek utak Kassa, mint csomópont felől. Az észak felé vivő út a mai kassa-oderbergi és eperjestrnowi vasútak vonalának felel meg, a mennyiben Kassáról és a szepesi városokból egyfelől Bardnyowon keresztül, Lemberg, ** másfelől pedig Sandecen át a lengyel főváros: Krakó felé haladt.*** Ez úton folyt a kereskedelem a lengyel és Balti tenger-melléki, részben pedig a porosz és sziléziai, meg az orosz és hanzás városokkal.

Részben, — mondjuk — mert Szilézia és Poroszország (Prussia) felé Lajos, egy 1364. évi oklevél tanúsága szerint, Kassa felől Boroszló irányában, Liptón, Túrócson és Zsolnán keresztül egy nagy országútat tőretett a kassaiak számára; valószínűleg megegyezvén előbb ez iránt barátjával, Kázmér lengyel királlyal, ki 1358. évben Krakó város számára kiadott szabadságlevelében határozottan kimondja, hogy a sandeci polgárok, magyarországi és más kereskedők, semmi más útat ne válasszanak Prussia és Lengyelország (Polonia), Szilézia, Csehország, vagy a morva tartomány felé, hanem csak azt, mely Krakó városán megy keresztül. †

Galiczia és Oroszország — tehát északkelet-felé Kassa felől szintén vezetett út s Lajos ezt is valamint a többi kereskedelmi útat s a rajtok járó kereskedőket királyi hatalmas oltalmába helyezte. ††

Ezen északi irányban vezető úton Lajos idejében igennagy volt a forgalom. Nem is lehetett ez másképp, ha tekintjük mind Magyar-, mind Lengyelországnak XIV. századbéli közgazdasági állapotát s azt a bensőleg barátságos viszonyt, mely a két hatal-

* Fejér: i. m. IX. 4. 227. l.; u. o. IX. 7. 297. l. Történelmi Tár. IV. 149. l. Venczel: i. m. III. 739 l.

** Venczel: i. m. III. 55. és 130. ll.

*** Tört. Tár. IV. 134. l. Venczel: i. m. II. 252. l. III. 409. l.

† Venczel: i. m. II. 525 l.

†† Fejér: i. m. IX. 1. 95. oklevél.

mas állam fejedelme és a tőlük kormányzott népek között e század folyamán szövődött. Egyaránt jártak ez úton bel- és külföldi kereskedők; amazok közül különösen a szebenbrassóiakat, kassaiakat, s a szépeességi városokbelieket, emezek közül pedig a lengyeleket, galicziaiakat, oroszokat, cseheket, sziléziaiakat és a Balti tenger melléki városok kereskedőit kell kiemelnünk.

Ezek után vizsgálhatjuk Magyarországnak Lajos uralkodása alatt a szomszédos országokkal s a világgal való forgalomban elfoglalt helyzetét és magatartását.

A középkorban, midőn egyik országnak a másikkal való kereskedéséről volt szó, nem a mai mód szerint jártak el. Ma általános érvényű és kétoldalú kereskedelmi szerződések kötöttek; a középkorban inkább csak szabadalmak osztogatását látjuk, és pedig nem egy egész külső ország, hanem annak csak bizonyos nagyobb — az illető külföldi fejedelem által kedvelt — városa számára. S hogy melyik külső-ország kereskedői jöhessenek az országba, nem annyira kereskedelmi, mint inkább politikai szempontok döntötték el. Ha valamely középkori király jó barátságban állott egy szomszédos fejedelemmel, ennek alattvalói számára kereskedelmi szabadalmakat osztogatott, neheztelés esetében pedig megvonta azokat. Ma ez sem így van. Két ország szövetséges viszonyban is állhat egymással s kereskedelmi tekintetben mégis kiegyenlíthetlen lehet köztük a rivalitás; mert a politikai és kereskedelmi szempontok már szigorúan elkülönödtek.

Lajos kereskedelmi politikáját is a fentebb leírt főbb vonások jellemzik. Csak a barátságos államok városainak engedte meg a hazánkban való kereskedést, de azoknak is csak az előirt szabályok megtartása, a vám és harminczad lefizetése mellett. A visszaéléseket elkövető kereskedőket, mint a thornbelieket kitiltotta az országból,* s gondja volt rá, hogy engedmények fejében viszont szabadalmakat nyerjen a külföldi fejedelmektől, saját kereskedői számára.

Mert a politikai szempont mellett az ország nemzetgazdasági jólétét és saját kincstárának jövedelmét sem tévesztette el szem elől, s habár nem rendszeresen, mégis egy és más részletben határozott kereskedelmi-politikai elvek szerint járt el. Ez okból történt, hogy bizonyos külföldi árucikkokkal szemben pártoló, másokkal szemben pedig tiltó politikát követett. 1362-ben megengedte, hogy Pozsony város Ausztriából, saját használatára, sőt hozhasson be, igen messze levén e várostól az északi és keleti

* Venczel: i. m. III. 55. l.

magyar sóbányák, e királyi monopoliумok.* Csupán a lengyel király iránt való barátságból engedte meg a lengyel kereskedőknek a bochniai és vielicskai sók Magyarországra hozatalát, de csak Sáros és Liptó városokig, nehogy a királyi kincstár e részben megrövidíttessék.** Majd a külföldi boroknak hazánkba hozatalát tiltá meg szigorúan, mert ez a borral kereskedő Sopronnak, Kőszegnek, de különösen Pozsonynak lett volna ártalmára ***

Az arany és ezüst ércz kivitele már régebben meg volt tiltva; fennállott a lókviteli tilalom is. E tekintetben Lajos a vigyázatot szigorúan lelkére kötötte a harminczadszedőknek. †

A magyar városoknak adott árúmegállító jog is arra irányult, hogy a belföldön, külföldi árúkkal való kereskedés ne menjen át egészen a forgalom növekedtével az országba özönlő külföldi kereskedők kezébe s a kisebb mértékben való elárúsítás haszna a magyar kereskedőké maradjon.

Némely külföldi czikkeknak az országba hozatalát határozottan protegálta. Ilyenek voltak a levantei árúk (res maritimae), melyekben, mint annyszor határozottan kimondá, »bővölködni kell az országnak.« Más árúkra, mint a gyümölcs és edény-neműekre nagy vámot vetett, úgy látszik azért, hogy azoknak az országba özönlését meggátolja. Midőn azonban az ország szépséget szenvedett, a Csehországból és Ausztriából behozott élelmi szerektől bizonyos időre azonnal elengedte mind a vámot, mind a harminczadot.

Hogy most már hazánkknak a külfölddel való forgalmi összeköttetéséről teljesebb képet alkossunk, az egyes külső országokkal vagy városokkal szövődött kereskedelmi viszonyt kell taglalnunk, a világkereskedés szempontjából. ††

A középkori világkereskedés központja a Földközi tenger volt, s e központon az olasz városok, különösen Genua és Velenceze foglaltak el uralkodó állást. A kereszties háborúk előtt még Konstantinápoly volt a keleti árúk főraktára, kifejlett kereskedelmi műveltsége s kitünő világhelyzete következtében. De az említett hadjáratok vége felé már határozottan fölé emelkednek e folytonosan súlyedő világvárosnak, az időközben megizmosodott olasz városok, különösen Velenceze és Genua. A törökök föllépte Kis-Ázsiában és Európában csak kedvezett a fejlődés e menetének. A görög főváros, mely egy Genua pártfogásával menekedett meg a latin császárság nyúgétól, nem volt

* Fejér: i. m. IX. 7. 208. l.

** U. o. IX. 2. 315. l.

*** U. o. IX. 7. 144. l.

† U. o. IX. 7. 285. l. Venezel: i. m. II. 686. l.

†† Körner és Kiesselbach. i. m.

képes a törökökkel szemben régi kereskedelmi jelentőségére visszavergődni. Görögország politikai szervezete élőhalottra mutatott. S a többi európai államok? Franciaország, mely délen a Földközi tengerrel érintkezett, Angliával volt elfoglalva, Anglia viszont Franciaországgal. Nagyobbszerű, öntudatos kereskedelmi tevékenységet egyik sem fejthetett ki. Spanyolország erejét a mórokkal való küzdelem zsibbasztotta s a régi Egyptom is csendesebb lett a kereskedők zajától, mióta szultánok uralkodtak fölötte. Németország dél felé elzárva a tengertől, csak északon, s Európa törzsében alkotott másodrangú központokat. Magyarország eddig erőtlennek bizonyult, s különösen a törökök fellé-
pése óta csak Dalmácián keresztül léphetett be a világforgalomba; ez ország birtokát pedig Velence minden erejével védelmezte.

Az olasz városok kereskedelmi nagyságának e mellett Itália daraboltsága, s az így képződhetett szigorú, erős kormány- és államszervezet is kedvezett. A középkorban ez hiányzott legjobban, de a hol meg volt, csodákat művelt. Meg volt pedig leginkább az erejük öntudatára ébredt városokban. Magyarország is nagyon sokat köszönhetett e részben Lajosnak.

Ily módon az olasz városok az ipar és kereskedés, velük együtt a műveltség és gazdagságnak eddig csaknem példátlan magas fokára emelkedtek. S a XIV. század térképére vetett egyetlen pillantás mutatja, hogy e városok között is Velenczének és Genuának volt legjobb fekvése. Tengerparton s mégis közel Európa testéhez, mind a Középtenger, mind Közép-Európa kereskedelmét dominálták. A baj a törökök fellépésében, s abban a természetes és mégis köyetkezetlen magatartásban állott, melyel a kölcsönösen irigy Velence és Genua egymás iránt viselkedtek. A helyett, hogy a törökkel közös ellenség gyanánt bántak volna, egymás ellen folytattak elkeseredett harcokat. E harcok közben Genua inkább a Pontuson, Velence inkább Egyptomban foglalt állást a kelettel való forgalom folytathatására. Az ügyek ez állapotában avatkozott bele hazánk, élén Lajos királylyal, a világkereskedés birtoka felett vívott harcba, telve a vágygyal: oly pontot biztosítani magának az Adrián, Dalmátia képében, hol lábát megvetve, a világforgalomba vegyülhessen. Lajos e tervének kiviteléért sokat küzdött, s igen alapos politikával élt. Boszniát a maga számára lekötötte, Horvátországot teljesen megszerezte, hogy Dalmátia jövő birtoklása biztosíttassék. Azután nyíltan kimondá, hogy a tenger feletti uralmat Velenczének, mint zsarnoknak kezéből ki akarja ragadni. Szabadalmakat osztogatott alattvalóinak az Adriával való kereskedelemre, »ideo, ut regnum nostrum Hungariae diversarum rerum mercium maritimarum ubertate et affluentia locupletetur, et universis mercatoribus regni nostri aditus pateat mercatias

faciendi, ab ipsisque honoris et utilitatis materia nostrae proveniat Majestati.« *

S íme Magyarország, mely eddig aprólékos harcokban emészte magát Dalmatiáért, Lajossal élén egyszerre hatalmas teljes fényében, nagy szabású politikával lépett fel. Szövetséges gyanánt tengeri hatalomra volt szükség, mert Lajosnak nem volt flottája, s mi sem vala természetesebb, mint Velence apró szárazföldi olaszországi ellenségeihez s Genuához, Velence hatalmas ellenfeléhez csatlakozni. Első nagy háborúját még egyedül folytatta, de ügyességével mindkét hadjáratban erővé tudta változtatni a hajós-sereg teljes hiányát. Meg akarván szerezni Dalmátiát, Velenczét támadta meg — szárazon. A siker teljes volt, Dalmátia 1358-ban az övé lett a quarnerói öböltől Durazzoig, s a kereskedés a két állam között teljesen szabad. ** A büszke Velence elámúlt, s elfojtott bosszúsággal teljesítette a békefeltételeket. De azért nem szűnt meg alattomban minden lehető módon áskálódni a dalmát városok ellen, s gátolni azok tengeri kereskedését. *** Ily módon Lajos könnyen találhatott ürügyet a háború megújítására 1378-ban. E hadjárat megalázta Velenczét, mert évi adóra kényszeríté, s a lánczczal elrekesztett dalmát kikötőket elzárta előle. De viszont a magyar kereskedőknek sem volt szabad hajózni s kikötni az Isztria déli fokától (a Pulmontorio) Riminiig terjedő tengerparton, csupán a hajósok ruházatára és élelmére megkivántató czikkekért. †

A mi egyébiránt a Velenczével való kereskedést illeti, e városnak még a múlt századból szóló kiváltsága volt a Magyarorszában való kereskedésre, melyet az nem is késett felhasználni; s viszont Lajos is megkivánta Velenczétől az odajáró-magyarországi kereskedők védelmezését és támogatását. †† Csak-hogy azért a nyíltan vagy alattomban fennálló feszült viszony sohasem kedvezett a két állam közt való kereskedésnek, s inkább a Lajos által ettől fogva gondosan ápolt ††† dalmát városok közvetítésével folyt a kelettel való forgalom. E körülmény egyébiránt csak hasznukra vált a magyarországi kereskedőknek, kik sűrűn megfordultak a dalmát városokban s hordozták hazánkba a keleti terményeket, s az olasz városokban kifejelett selyem-, fém- stb. ipar készítményeit, cserében mindenféle országból szállított nyers terményekért és iparczikkekért; úgy hogy az Adriával való kereskedés, lassanként csaknem egészen a magyarországi (szebeni, brassói, pozsonyi stb.) kereskedők kezébe ment át

* Fejér: i. m. IX. 7. 198. l.

** Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. II. 501. l.

*** I. m. III. 51. és 73. ll.

† Történelmi tár. XI. 14. l.

†† Fejér: Cod. Dipl. IX. 6. 42. l.

††† I. m. IX. 3. 31. 661. és 685. ll.

A többi olasz városok közül különösen Genuát kell kiemelnünk, mely hazánkkal azonos érdekű szövetséges város kereskedői tetemes kereskedelmi szabadalmakat élveztek Magyarországon.* Ugyanilyen szabadalmakért esedezik 1376-ban Florencz város is, keservesen panaszkodván az elviselhetetlen vámok mindenféle nemei ellen. Ez alkalommal nyiltan kimondja, hogy ha a vámok nem mérsekeltetnek, Magyarországgal való, — mind az országra, mind a fiscusra nézve hasznos — kereskedésüket tovább nem folytathatják. Nem ismerjük Lajos választát, azt azonban tudjuk, hogy Lajos e várossal mindig barátságos viszonyban állott. 1393-ban pedig a florenczi műipar készítményei, mint aranyozott selyem és legfinomabb gyapjúszövetek hordatnak hazánkba Zsigmond király számára.**

A hazánkkal kereskedő nyugoti városok között első helyen Bécs-et említhetjük. Bécs külön országnak volt fővárosa, fejedelmei minden kitelhető módon igyekeztek őt kereskedelmi tekintetben gyámolítani. Már akkor felvirágzott, midőn Konstantinápoly volt a keleti árúk főpiacza, most pedig az olasz városokkal léphetett könnyen összeköttetésbe. Nyugot felől a kereskedők sűrűn megfordultak Bécsben, használva a Duna folyót s a mentében elvonuló utakat; Bécsben aztán lerakták árúikat, kényszerítve erre a város szigorú árúmegállító joga által. Észak felé: a Morava, Visztula és Odera mentén a cseh, hanzás, lengyel és orosz városokkal volt állandó összeköttetésben. Ily módon valamennyi világtáj terményei felett rendelkezett, átidomította és saját kereskedői által forgalomba hozta azokat.

Hazánkba a legkényelmesebb utat használhatta, s hogy mennyire használta is, számos historiai nyom mutatja.

Lajos állandóan jó szomszédi viszonyban élvén az osztrák hercegekkel, számos kereskedelmi- és vámszabályzatot alkotott a bécsi és más osztrák kereskedők számára; elejét vette zsarolatásuknak, a mi a középkorban nem volt mindennapi dolog. A leírt vámmérték, a megállapított vámtételek, a visszaélések okozóinak megbüntetése csak előmozdítására szolgáltak a két ország közötti jó kereskedelmi viszony megszilárdításának.

De az Ausztriával való közlekedés nemcsak a bécsiek és más osztrákok kezében volt. Viszont jártak ez országba a magyar kereskedők is; legszűrűbben a szebeniek, brassóiak, pozsonyiak, kőszegiek, soproniak, nagyszombatiak, mindenféle, de különösen nyers terményekkel, leginkább borral. Vissza pedig Bécsben szerzett külföldi cikkekkal megrakodva tértek.

Németországgal is nagy volt hazánk kereskedelmi forgalma Lajos idejében.

* Venczel: Anjoukori dipl. emlékek. III. 131. 1.

** I. m. III. 730. 1.

Németország története e korszakban nagyon zilált. A császári trónon IV. Károly, a csehok királya ült, ki Németországgal nem sokat gondolt, hanem minden tehetségét örökös tartományai felvirágoztatására fordítá. Kinn a birodalomban az erőre kapott városok küzdöttek a főurakkal s nem siker nélkül. E városok közül a bajorországi Regensburg volt egyik legkitünőbb, bár Konstantinápoly elhanyaglásával, mióta a törökök az Al-Dunán folytatott kereskedést bizonytalanná tették, sokat veszített kereskedelmi fontosságából. De azért igyekezett magának, a hol csak tudott, szabadalmakat szerezni; raktárai voltak Bécsben, Velenczében s valószínűleg Budán is. Mert Lajos több ízben megerősíté kereskedelmi szabadalmait, a szigorúbb vámtelekeket pedig mér sékelte számára. * Kereskedői különösen iparcikkeket szállítottak hazánkba, leginkább a Vág völgyén vezető úton, hasonlóan többi németországi kereskedőkhöz.

Ezek között említettük két más bajor város is. t. i. Amberg** és Nürnberg. Utóbbi különösen az olasz városok emelkedése s a dunai vonal hanyatlása óta virágzott fel, az Alpések útjain az olasz városokkal folytatott kereskedése következtében. Magyarországon nevezetes szabadalmi voltak. Lajos 1369-ben határozza meg útjokat s vámjaik fizetése módját. Biztosította kereskedésüket még valamely szomszédországgal kiütendő háborúja esetén is s szavát adá, hogy ha őket tovább az országban túrni nem akarja, nekik 6 vagy 7 héttel előbb felmondani tartozik. E kegy Lajosnak a bajor fejedelem iránt érzett barátságából magyarázható. Ők ugyanis nem egyszer állottak ellentétben a császárral, s ily alkalmakkor rendesen szövetségesek voltak.

Lajos a nürnbergieknek adott szavát meg is tartá, mert 1371-ben a közte, (szövetségese e bajor herceg volt) és IV. Károly között kiütött háborúban megígérte nekik, hogy minden bántalom ellen megvédi őket. Sőt az újvári és berencsi váraknak és más híveinek egyenesen megparancsolta, hogy vezezt kereskedők mellé fegyveres kíséretet adjanak.***

Ezenkívül a rajnamellékiek jártak sűrűn hazánkba, különösen Köln-ből és Hoy-ból. E kereskedők úgy a hanzás, mint a hollandi, francia és olasz városokkal kiterjedt közlekedést folytattak s mindezen vidékekről hozott czikkeket hordoztak hazánkba, leginkább szövet-neműeket. Szabadalmaik gyakran megerősítettnek. †

* Venczel: i. m. II. 664. l.

** U. o. II. 677. l.

*** Venczel: i. m. II. 482. és 686. ll.; III. 12. l.

† Venczel: i. m. II. 47., 60., 390. és 633. ll.

Nagy volt a forgalom a cseh, morva és sziléziai tartományokkal is. * Tartós és alapos ellenségeskedés nem is állott fenn Lajos és IV. Károly között. A diplomatai háborúk inkább csak az utóbbinak féltékenykedéséből eredtek. A folytonosan emelkedő Prága, a kifejlett s nagy összeköttetésekkel bíró Boroszló, továbbá Brünn, Olmütz, Znáym s más városok állandóan kereskedtek hazánkban. Szabadalmaikat Lajos több ízben említi s néha példa gyanánt hivatkozik rájuk. Viszont a (fentebb nevezett) Bécsbe járó magyar kereskedők is gyakran megfordultak a nevezett tartományokban.

Hazánkban Lengyelországgal való kereskedése egyike volt a legnagyobb mértékűeknek mind Kázmér, mind Lajos uralkodása alatt. Előbbi király, s maga Lengyelország igen sokat köszönhetett hazánkban és Lajosnak. A lithvánok és tatárok ellen folytatott harcok folyamában Lengyelország épen maradt, sőt Galiczia és Lodóméria (Russia rubra) is hozzácsatoltatott. Lajos tehát méltán követelhetette, hogy a lengyel tartományok megnyíljanak a magyar kereskedők előtt. Meg is nyitak. Pedig Lengyelország ez időben igen nagy kiterjedésű volt. Hozzá tartoztak a porosz tartományok, Pomerania, Galiczia és Lodóméria. E tartományok kereskedői Északkelet nyers terményeivel, bőrökkel, vásznakkal, szövetekkel igen gyakran megfordultak hazánkban, s a kassai, szepességi, szebeni és brassói kereskedők hasonlóképen sűrűn látogatták áruikkal (iparkészítményekkel, levantei cikkekkel) nevezett tartományokat. **

E részben módosító hatással volt Krakó város áru-megállító joga, melyet Lajos is megerősített 1372-ben. *** Lemberg nézve azonban kimondá 1379-ben, hogy az e városba jövő kereskedők csak 14 napig tartoznak itt maradni áruikkal, azután tovább mehetnek lengyel vagy tatár földre. † Hogy Lajos menyire igyekezett előmozdítani a lengyeleknek és magyaroknak Veres Oroszországba és Tatárországba irányuló kereskedését, mutatja egy 1372. évi rendelete, melylyel a cseheknek, morváknak, sziléziaiaknak, poroszoknak s különösen az izgága thornbelieknek, áruik elkobozásának terhe alatt tiltja meg a Lemberggel és egész Veres Oroszországgal való kereskedést s ezt csupán a magyarok és lengyelek számára tartja fenn. ††

* Venczel: i. m. II. 482. l. Fejér: i. m. IX. 7. 308. és 36 l.; u. o. IX. 6. 162. l.; u. o. IX. 3. 495. l.

** Fejér: i. m. IX. 4. 335. l.; u. o. IX. 5. 628. l.; u. o. IX. 7. 297. l. Venczel: i. m. II. 361. l.

*** Venczel: i. m. III. 31 l.; II. 525. l. Hogy az ide vezető útát meg ne kelljen tenniök a kassaiaknak, vágatott Lajos egyenes útát e város felől Csehország és Szilézia felé.

† I. m. III. 314. és 407. II.

†† I. m. III. 30. l.

Tatárországba, mely ez időben Oroszország nagy részét magában foglalá, különösen a brassói kereskedők hordták iparcikkeiket, cserében az ott kapott bőrökért és más nyers terményekért. Lajosnak sokoldalú tevékenysége mellett arra is volt gondja, hogy a magyar kereskedők e népek között is találjanak piacot. 1368-ban kelt szabadalomlevelében elengedi a brassóiaknak, a Tatárországba menetelük alkalmával fizetendő harminczadot, mivel — úgymond — Demeter tatár fejedelemnek Magyarország járó kereskedői sem fizetik azt.*

Moldva, Oláhország (Havas Alföld), Bulgária, Szerbia és Bosznia Lajos idejében hazánk hűbéres tartományai voltak, s így a magyar városok kereskedése ezekre is bizonyára elért. E részben azonban nagyon kevés a historiai nyom. Egyetlen adatot találunk Lajos korából, mely szerint a nagy király a brassói polgároknak megengedi, hogy »inter Bozamet Prahom, a loco Uz, ubi fluvius Iloncha vocatus in Danubium, usque locum, ubi fluvius Zereth nominatus, similiter in Danubium cadunt«, szabadon mehessenek.**

A mi a Lajos korabeli átmeneti kereskedést illeti, e részben épen semmi nyomra sem akadunk. Buda, Kassa, Szeben és Brassó árumegállító joguk azonban inkább akadályul szolgáltak e tekintetben. Különösen állítják, hogy a törököknek Kis-Ázsiában és Európában való előnyomulásuk következtében Erdélyen keresztül ment volna a kereskedés az Indiák felé. Igaz, hogy egy út Trapezunt, Erzerum és a Káspitenger felől Balk, Samarkand, egy másik pedig Bagdád felé vezetett, de hogy ez utak a Fekete-tenger északi partján hol voltak összeköttetésben az Erdélybe vivő utakkal, s hogy kik jártak ezen, arra nézve alig lehet felvilágosítást adni. Tény, hogy Genua és Velenceze az Archipelaguson és a Fekete-tengeren keresztül folytattak kereskedést Indiával, s hogy az utóbbi 1302-ben az egyiptomi szultánnal e célból kereskedelmi szerződést kötött. Magyarország pedig — mint annak helyén kiemeltük — nem Erdélyen, hanem az Adriai tengeren keresztül kapta az indiai terményeket.

Nem is szükséges ez uton bizonyítgatunk hazánk Lajos alatti kereskedelmi nagyságát. Belől pártviszályok által nem szagatott erős, kifelé erejét érvényesíteni tudó elsőrangú hatalmas állam volt ez időben Magyarország, melyet barátnak és ellenségnek egyaránt tisztelnie és félnie kellett. E hatalom a bel- és külkereskedésnek is erőt adott, a külföld előtt növelte hitelét, a rendnek és fejlődésnek a nemzetgazdaság minden ágában utat nyitott, s a kereskedés eddig nem látott felvirágzásának alapjául szolgált.

* Fejér: i. m. IX. 4. 129. l.

** Fejér: i. m. IX. 2. 688. l.